

И Б Н

№ 58
(17859)

**2010 чылдың
май 18,
вторник**

Садар өртээ
5 рубль.

Нийтлэл-политиктиг солун

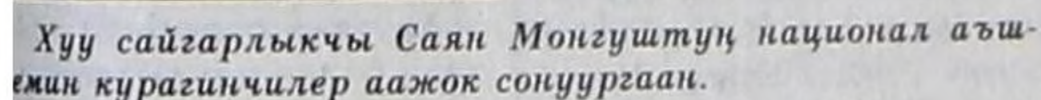
e-mail: shyntuva@mail.ru

Кожа-хелбээ кады ажылдажылга

НАЙЫРАЛДЫҢ КОКПАЗЫ

Красноярск крайның Курагино суурда кызыл-ыларның болгаш курагинчилерниң кады-луртканы ыяштары Найыралдың парыгы болуп, м өзүп турар. Эрткен неделяда «Чогаадыкчы-луркутун болгаш найыралдың оруу» деп Тыва-республиканың Курагинода хуннериниң үезинде-юогаанчыдылга ажилдарын чаагай чаңчылдарны-агайп чоруткан. Ол дээрге эрткен чылын декабрьда-курагинчилерниң Кызылга кээп чораанынга хары-жүражылга болган.

зылдан жожаларына аал-
чус ажыг киж чекеш келген.
алды албан-езузу-биле найы-

Е. Дмитриев, В. Вальков «Курагино» станциясында.

дың мэриниң оралакчызы Людмила Волгина, культура болгаш уран чүүл департаментизиниң начальниги Кызыл Куулар төлээп четкен. ТЮЗ, орус культураның төвү, Кызылдың уран чүүл колледжи, күрүне филармониязынын артистери Тываның культуразын курагинчилерге бараалгаткан. Орус улустуң чаңчылы езугаар курагинчилер кызылчыларны суурже кирер орук аксынга хлеб, дус-биле уткуп, блыны болгаш мед суксуну-биле хүндүлзэн.

Дараазында Курагинонун
Культура бажыңга ТЮЗ-тун
артистери «Бичи маадыр» деп ты-

ва улустун тоолдарына үндөз-
лөш салган шиизин бараалгаткан.
«Найысылал», «Раздолье», «Экс-
прессия», «Азас» болгаш «Тыва»
ансамбльдерниң киржилгези-биле
эрткен концерт курагинчилерни
аажок сонуургаткан. Тыва хөөмей,
танцы-сам болгаш шииз зал долдур
чыгып келген кожаравысты
магалаткан.

Оон агыда курагинчилер тыва аалчыларның дугайында суй белектерни Тываның ус-шеверлериниң кылыгларының делгелгезинден көрүп база хөйну садып алганнар. Боттарынга билдинмес чемерни амзап тура, курагинчилер

Мындыз поездилер биске
удаваас кээр.

ону канчаар кылырын айтырып алырын утпааннар: хой эьдинден ынча хой чем кылып ап болурун магадап турганнар.

Курагинонун төөгүлүг тураскаалдык черлерин бистиң делегациявыс кезип, Тиелелгениң 40 чылы аттыг паркка, төп шөлду болгаш «Курагино» деп станцияны көргөнер. Кызылчыларны Алдарныиң галереязында Совет Эвилелиниң маадыры Александр Семирацкийниң чуруу кайгаткан. Курагинчилерге ол база «бодунуң» кижизи болур. Чүге дээрге ол маңаа төртүтүнгөн, моон дайынче айттанган. Ужаражылганың байырлыг кеззиге Кызыл хоорайның хүндүлөл бижиин Курагинонун онза кылдыр көзүлгөн чогаадыкчы коллективтеринге тывыскан. Курагин районун баштыны Евгений Дмитриевке аъттыг кижичураан чурукту беллекке сунгаш: «Тыва арат поезди маңал тур» деп чурукту баштактанып адааннар. Акы-дуңма кожухелбээ найыралдың демдээ кылдыр Курагинонун чагырга чериниң мурнунда Найырал парыгынга ыяштарны ийи таланың делегациязыны кезжигиниери тараан.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛ.

МОЁРЕЙ: вальс, джаз...

Эрткен субботада Тыва Республиканың чоргааралы-
«Сүбедей» спорт комплекзиниң улуг, делгем универсалдыг
залыга бир дугаар республика чергелиг деңнелге, школачы
болгаш школа назы четпээн уруглар аразына «Тиилелгениң
кубогу-2010» деп спортчу танцыларга чемпионат болуп эрткен.

Ону Кызыл хоорайның мэриясының уран
болгаш култура департаментизинин
ионалдыг нитиелел организациязының
ртчу танцылар федерациязы органи-
тап эрттирген. Мөөрөйге Туран, Шагаан
хоорайлардан, Хову-Аксыдан база
ылдың аңгы-аңгы школаларының өөре-
чилери эр-кыс эш-эш болуп алгаш,
кым вальс, ча-ча-ча, джаз, самбо танцы-
гум баатарының билиин көргүзүп, шупу
ни пара киришкеннер. Танцы күүседик-
ерин хар-назынының аайы-биле: тик
аның (школа назы четпээннер), бирги
аның (3-5класстар), ийги чаданың (6-
класстар) база аныяктар чадазы кылдыр
түктөп каан. Эң-не шынчы түннелди үндү-
үндүлүг жюриге уран чүүл талазы-биле
ны билиглиг, онза мергежэн Күрүненин
болгаш танцының «Саян» национал
самбoльдин солизи Н.Х. Наважал, Кызыл
райының бичи уругларның танцы-сам
бoльзының хөжүм теориязының башкызы
О. Чымба база Кызылдың №15 лицей
башкысының танцы-сам талазы-биле педа-
гог-тренер башкызы С. У-Ж. Ондар уруг-
ларының техниктиг болгаш артисти талазыче
ди кичээнгейни угландырган.

Чараш, ховар мөөрейнin эрттирикчи И.Ю.Тарханова шупту киржикчилерни паркетче танцлаарынче чалаптарга, янзы-бүрү өңгүр, кылагар, этке чыпшынып турар платьелериг уруглар база ак хөйлеининг моюндуруунда бантиктер кыстырып алган болгаш кара классиктиг чүвүр кеткен оолдар көрүкчүлөрини чаптаан, сонуургаан адыш часкаашкыннары-биле оюн-тоглаазын күүседи бердилер. Ылаңгыя эң бичи киржикчилерни чыылганнар чаптап, дурт-сынын ээлгир, хертежин, танцларны кайы хире күүседип билерин магадал, оларны ынчаар өөредип турар башкыларының ажылын мактап, карак салбайн көрүп олурлар.

— Конкурстун бир дугаар кеззэн февраль 22-де Ада-чурт камгалакчыларының хунунге уткуштур эрттирген бир, а бөгүн эртип турар бирги нартык финалды, эрте-даа берген болза, Тийелгениң 65 чылынга турскааттывыс. Бо чыл дургузунда конкурстун ам-даа ийи кеззэ болур. Мындыг мөөрейлерни эрттирип турар кол сорулгавыс —Тывага бал танчыларың чонга көргүзүп, ону непередири. Делегей чергелиг конкурстарга безин Россияның киржикчилери бедик деңнелге киржиң, бирги чер-

лерни ал турар болгай, бистиң чуртувуска база онзагай, чараш бал танцыларын чүгө чонга сонуургадып, ону күүседир күзөлдиг аныяк-өскөнгө өөредип болбазыл. Турдан турже киржикчилерниң саны көвүдөп, урууларның арга-дуржулгазы улгадып турар — деп, И.Ю.Тарханова чугаалады.

Жюри түнелдерини үндүрүпкен соонда сөс чугаалары-биле Кызыл хоорайнын мэриязынын уран чүүл болгаш культура департаментизиниң начальниги, Тыва Республиканың регионалдыг нийтилел организации «Спортчу танцылар федерациязының» президентизи, РФ-тиң аныктар политиказыны адырының хүндүлүг ажылдакчызы К.К. Куулар конкурстун бедик денелге эрткенин айтыпшыаан, түнелдерни чарлаан. Эң бичии чаданың уругларынга бирги черни Кызылдың №15 лицей школазының назы четпээн уругларның танцы-сам клaзының өөреникчилери Кирилл Павлов база София Леонтьева (удуртукчузу Санди Ондар) ээлзэннер. Ийи дугаар чаданың уругларының бөлүүнге Чимис Донгак база Даң-Хаяа Дуубган бирги черге төлөптиг болган. Аныктар чадазының бөлүүнге бирги чергениң дипломун Андрей Усольцевке база Юлия Ивановага (удуртукчузу Максим Овчинников) тывыскаш, Океан лагеринче баар путевкалар-биле шаңнатканнар. Уругларның талантызын үнелеп, оларга тустуунда акша шаңалдарны, медалдарны болгаш Хүндүлел бижиктерни тывыскаш,

Моон-даа соңгаар мындыг хевирлиг танцы мөөрейлери удаа-дараа болуп, чоннуң сонургалын чаалап, бистиң чыгыштыкка нептереп өзерин күзедим.

Алдынай БАДЫ-ХӨӨ.

КОНКУРС: «Мээн делегейим бо-дур!»

«Россияның уруглар фон-
дузунуң» Тыва салбыры,
Чаштарның эргелериниң
талазы-биле хөй-ниити фон-
дузу 7-ден 11 хар назылыг
уругларның ортузунга Деле-
гейниң чаштар камгалалының
хүнүнүн 60 чыл болган
юбилейинге тураскааткан
«Мээң делегейим бо-дур!»
деп хостуг темага чуруктар
конкурузун 2010 чылдың май
26-да эрттирер.

Айтырыг тургузар чер:
Кызыл хоорай, Чүлдүм
кудумчузу, 45, уран чүүл
школазының бажыңы, Уруг-
лар фондузунуң №101 өрээли.
Телефону 2-47-64.

Оргкомитет.

Айлаң МОНГУШ

КАДЫ ДЕМНИГ АЖЫЛДААРЫНДАН ХАМААРЖЫР

«Часкы хүн чылды чөмгөрер» деп чиге сөглээн мерген домак чер ажылын кылып чоруур кижилерге дорт хамааржыр. Шак ындыг ажил-агыйларның ажил-чорудулгазын хайгааралда алган, боттук дузаны чедирип чоруур албан чери — Көдээ ажил-агый яамызы. Ам ооң удуртукчузу, ТР-ниң көдээ ажил-агый сайыды Валентин Иванович ЕНДАН-биле бистин корреспондентивистин аразында чугаазын силерге бараалгадыр-дыр бис.

— Бо чылын кыш орайтааш, часкы тарылга ажилдары арай саада-даа турар хевирлиг, Валентин Иванович?

— Ийе, бо чылын мал ажил-агыйлыг ишчилерге дыка берге кыш эрткен билер силер. Кыш бир ай узааш, час дүжүп чадап турда, үе кайы хире апарган-дыр, көрүңер даан. Ынчалза-даа ажил-агыйлар, хууда чон өөрөнгөн чаңчылы-биле часкы тарылгага хамаарышкан белеткел ажилдарын шагдала чорудуп эгелзэн. Ооң мурнунда үелерге деңнээрге, чылдың бо үезинде көдээ ишчилер тарылга шөлдери-ниң 30 хуузу тарып ап турган болза, бо чылын тарылганы эгелеп чадап турда, агаарның температуразы бадып сооган, ооң салдары-биле ажил-агыйлар хөргүнүн чылып кээрин манап, ажил турупкан турган. Бо дыштаныр хүннерде хову ажилдары катап эгелзэн.

Ынчаарга агаар-бойдузун соок болганындан часкы хову ажилдары чүгле бистин республикада эвес, бүгү Сибирь регионунда орайтаан бооп турар. Новосибирск хоорайда эртем-шинчилел институтунун специалистеринин сүмези-биле алырга, тараа культураларын тарырынга эң чогумчалыг үелер майның 15-25 хүннери деп турар. Ынчангаш ол хүннерде тараа культураларының үезинин чажып кириптер.

— Часкы хову ажилдарының талазы-биле чаартылгалар база бар дээр. Ол кандыг хевирлер-биле чоруттуктур ирги?

— Эрткен чылга деңнээрге, бо чылын тарылга шөлдери 120 хуу улгаттырган, азы өскээр чугаалаарга, 66600 гектар шөлге тараа культураларын тарыры планда көрдүнгөн. А чаартылга чү болуп турарыл дээрге, бирээде, республикада бодувустун продукция-высты — үезинни, бүдүрүп турар дөрт көдээ ажил-агый бүдүрүлгелери бар. Ол дээрге Барыин-Хемчик кожуунда «Западный» МТС, Сүт-Хөл кожуунда «Сүт-Хөл» ажил-агыйы, Бин-Хем кожуунда «Туранский» база «Пирогов» ажил-агыйлары-дыр. Олар Новосибирскиниң эң-не эки үезиннерин бүдүрүп турар ажил-агыйдан 158 тонна үезинни садып алгаш, тарааш, оон ортумаа-биле 750 тонна хире тараа культураларын ажаап алгаш, ону боттун ажил-агыйларынга тарадыр сорулганы мурнунда салган ажилдап турар. Чүге дээрге сонгаардан келген үезиннер Тываның агаар-бойдузунга, хөргүнүңе таарышпайн, дүжүдүн чедир бербейн турар деп санап, эки шынарлыг үезинни тус черниң агаар-бойдузунга чаңчытырар үени эрттирерип турары-выс бо. Ынчангаш боттун үезинин бүдүрүп үндүрери — бир кол сорулгавыс ол. Бо ажил-агыйлар сугаттыг шөлдери, боттары чедер техникалыг, часкы хову ажилдарынга эки белеткелдиг ажил-агыйлар бооп турары-биле ылгалдыг.

Ийи дугаарында дем-деглексе каап турар чүүлүм — сөөлгү үеде ажил-агыйлар, хууда-даа чон бистин негелделеривисти, сорулгалары-высты күзөлдү-биле күүседип эгелзэн оңзалап тур мен. Чижээлээрге, ийи чыл бурунгаар часкы тарылгага 29-30 млн. рубльди чарып турган болзувусса, ам ажил-агыйлар, чон боттарынга херек үезин-ниң 60 хуузу боттарында шыгжап, курлавырлап ап эгелзэни эки. Ындыг болзажок бо чылдың часкы тарылгазынче планнап алган турган үезининин чамдык кезин арай чарыгдаттына берген, ону чүнү-биле тайылбырлаарыл дээрге, кыштын берге болганында деп болур.

— Көдээ ажил-агыйларынга, араттарга хову ажилы-ныга ажыглаары-биле дузаламчы бо чылын көрдүңер ирги бе, Валентин Иванович?

— ТР-ниң Чазза болгаш Көдээ ажил-агый яамызы чыл санында боттук дузаламчыны көргүзүп турарын маңаа айтып каайн. Бо чылдың часкы хову ажилдарынга дээр республика бюджетинден субсидияларны берип тур бис, ол дээр тараа культураларының үезининге чарыгдалдар дээр 50 хуу, а кывар-чаар материалдарга дээр 29 хуу, азы 2 млн. 900 рубльге дузаламчы-дыр. Рынокта өртөк 22 рубль болза, солярканы садып турар кижилерден дугуржулга-биле ортумаа-биле 18 рубль кылдыр керээ чардынып турар.

Оон аңгыда үстүнде адааным үезин өстүрер ажил-агыйларга тараа культураларының дүжүткүр чоруун чедип алыр дээр, хөргүнүн минералдыг чемишчилдигин кири сөөртүп алырынга дузаны чедирип тур бис. Ынчап кээрге, бо чылгы часкы хову ажилдарынга ниитизи-биле 32 млн. рубль херек болза, ооң 14 млн. рубль республика бюджетинден аңгылап бээр көрдүнгөн. Оон мурнунда чылдарда ол чарыгдалдарны 100 хуу акшаландырып, тараа культураларының үезинин садып берип турган болза, ам ону бичилеп кызырып эгелзенивис ол.

Оон ыңай ажил-агыйлар-биле дугуржуп турар чүүлүс — тараа культураларын тарывайн турар кожууннар Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Эрзин, Тес-Хем, Кунгуртугун чурттакчы чонунга күрүнө деткимчезин ап турар көдээ ажил-агыйлар боттарының ажаап алган дүжүдүнүн 35-40 хире хуузу доктааткан чаңгыс өртөк-биле, рынокты ышкаш эвес, күс кээрге, мал чеминге, хууда херектелге, үезинге албан садар талазы-биле керээлер чардынган.

— Часкы тарылга дээр чүгле тараа культураларын тарыры эвес, а ногаа культураларын база олуртуруп болгай, ол талазы-биле чүңчү немер болурул, Валентин Иванович?

— Ону черле силерниң солун дамчыштыр чонга дыңнадыры чугула деп чүвени бодап олурдум. Ногаа культураларының үезиннерин, өзүмнерин «Россельхозцентр» деп албан чери сонуургалдыг кижилерге садып эгелзэн чүве. Ооң салбырлары Чадаана, Шагаан-Арыг, Туран хоорайларда база кожууннар төптөрүндө бар. А салбырлары тургустунмаан кожууннар төптөрүнче үнүшкүннерлиг садыглаашкынны организаастап, чагыларны хүлээп ап турар. Чоннун курлавырында картошка үезининин 92 хуузу бар бооп турар. А артык 8 хире хууу, ол дээр 10 хире муң тонна картошка үезинин тыптынып, садар апаар. Ынчангаш тус чер чагыргаларына сүмелеп турары-выс болза, ону сонгаартан таарымчалыг өртөк-биле садып эккелгеш, чонга садарын дарый организаастаар. Ол талазы-биле Чаа-Хөл кожуун чагыргазы эки чоруп турарын демдегелеп каайн. Олар 3 КамАЗ картошканы эккелгеш, чонга килограммда 12 рубльге садып эгелзэн, рынокта ооң өртөз 18-20 рубль бооп турар, ол эки өртөк-тир деп санап турар бис.

Оон аңгыда «Феникс» көдээ ажил-агый кооперативи сонгаардан үезинни 12 акшага садып эгелээр талазы-биле дугуржулганы чарган. Кожуун чагырыкчылары чурттакчы чон картошказын, ногааларын олуртуп, кышка амдан эгелеп белеткензин дээр кады демниг ажилдап эгелээр ужурул.

— Материал-техниктиг баазага хамаарыштыр байдал кандыгыл?

— Күрүнө деткимчезин ап турар көдээ ажил-агый бүдүрүлгелеринин техниказын бо чылын экижидер сорулга салдынган. Үезинни ажаап, камгалап-кадагалаары тускай технологиялыг болгай. Ынчангаш тарааны хораннаар, арыглаар, кургадыр талазы-биле тускай техника аймаа херек апаар. Оларны «Россельхозбанк»-ның чээлизи-биле садып алырының аргазын көрүп турар бис. Ынчалдыр чээлини болгаш республика бюджетинден дузаламчы акшаларны ажыглап тургаш, хөй техника садып алырының аргазы бар бооп турар.

— Метереологтарның баш удур чугаалап турары-биле алырга, частыг чай боор дээр?

— Ийе, чыл соок, серин, частыг чай болурун чугаалап турар, ынчалза-даа шуут-ла ындыг болуру болдунмас-тыр ийин. Өске черлерде частыг-даа болза, бистин республикада сөөлгү чылдар каң-

даашкыннарлыг болуп, чаыс чаап-даа турар болза, үнүштүн черден алыр ужурул өл-шыгы нормага четпес бооп турар. Чер-биле холбашкан ажил-агыйларга байдал дыка нарын бооп артпышаан. Ынчангаш сугаттыг черлерни ажыглаарын, шаандакы сугат системаларын катап септеп-селип, арыглап-аштап ажыглаарын сүмелеп турар бис. Өвүрнүн Кара-Талда, Эрзинниң Баг-Дагда дээр, сугат бугаларының капиталдыг септелгезин кылып база сугуу ап болур чурттакчылыг суурларның иштинге арыкчыгаштарны бадырарын тус чер чагыргаларына дааскан. Аргажок суг чок черлерге ол болдунмас-дыр ийин, але, чижээлээрге, Кур-Чер суурга кайыын суг бадырар деп.

— Ынчап кээрге көдээ ажил-агый бүдүрүлгелери, араттар, фермерлер, хууда чон даанган ижинге хары-салгалыг болуп, амдан эгелеп шырбайбас чүве болза, бергедеп болур аа?

— Кыштаглаашкынга хамаарыштыр чүгле оонаанган даалгазын күүседип эвес, а ону чедер болгаш арттар кылдыр белеткеп алыры кижилер бүрүзүнүн сонуургалында турар ужурул. Сигенин четчири-биле белеткеп, планы-высты оонаган хүлээлгеден оранчок ажыр күүседип албас чүве болза, малдың кыштаглаашкыны бергедеп дээрзин амыдыралда көрүп тур бис. Эрткен чылын планын 125 хууга күүседип, белеткеп алган 140 муң тонна сигенивис чедишпейн барган болгай. Ынчангаш бо чылын 180 муң тоннаны белеткээр планда киридивис. Одар-белчири чедишпес Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Тес-Хем дээр ышкаш кожууннарның көдээ ажил-агыйларына сиген шөлдери артыкшылдыг кожууннарның шөлдери аңгылаар талазы-биле дугуржулга чардынган. Мөңгүн-Тайга кожууну Сүт-Хөл болгаш Чөөн-Хемчиктен 500 хире гектар шөлдөн, Эрзин кожууну Каа-Хем, Таңды кожууннардан мал чемин белеткеп алырын чугаалажып тур бис. Ам бо чылын сиген кезилдезин моон мурнунда ышкаш август 1-ден эгелеп эвес, а июль 1-ден эгелээр ажил-агыйларга, чонга сүмелеп тур бис. Ол кончуг чымыштыг чайгы үеде, тодаргайлаарга, июль 1-ден сентябрь 15-ке чедир хөй байырлалдар, юбилейлер эрттирерин шеглээр, чүгле Чазактын чөпшээрели-биле эрттирер дугайында тускай доктаал хүлээп алдынган.

— Малчыларның улуг байырлары Наадым талазы-биле түңнелдер чүңчү ирги бе, Валентин Иванович?

— Кышты берге эрткенивис көдээ ажил-агыйнының ниити түңнелдерин үндүреринге база салдарлыг. Ынчангаш амдызында ниити түңнелдер кылдынмаан. Тываның Чазза болгаш бистин яамы Наадым байырларын бо чылын сентябрының 20 хүннери ынчалдыр эрттирер болза, таарымчалыг деп санап турар бис. Чогум кайы кожуун шылгарал үнүп келири чоорту билдине бээр дээрзин дыңнадып каайн.

— Чымыштыг ажил-ижиңер аразында чөңерни бистин солунун номчукчуларына бергениңер дээр улуу-биле четтирдивис, Валентин Иванович...

Байыр
чедиришкени

Хүндүлүг Александр Сан-оолович!

Силерге болгаш Силерниң нүүрүңерге «Сылдысчыгаш» солунуң бүгү коллективинге ийи дактыр юбилей-биле — баштайгы номериниң чырыкче үнгенинден бээр 65 чыл ою-биле болгаш солунуң ажил-чорудулгазының катап эгелзениниң 20 чылы-биле байыр чедирип тур мен!

Улуг Тирилелгениң чылында силерниң «Сылдысчыгаш» журналы көстүп келгени тыва журналистиканың төөгүзүңге улуг болуучун болган. «Сылдысчыгаш», шаан-ла, тыва чаштарның дыка хайсалгалдарына орук айтыр «Сылдыс», чаагай сеткилдиг болгаш мерген дагдыныкчы болуп келген.

Солун үнген дораан бичин номчукчуларының ынакшылын болгаш хүндүткелин чаалап алган, өзү олар салгалды кижизидеринге чогаадыкчы интеллигенцияның национал кадрларын белеткээринге көскү ролду ол ойнаан.

«Сылдысчыгаштың» баштайгы редакторларының бирээзи Курмет Сереевич Шойгу турган. Тываның Улустун чогаалчызы Кызыл-Эник Кудажы бодунун чогаадыкчы оруун ол солундан эгелзэн. Дыка хөй эгелеп чоруур тыва чогаалчылар баштайгы чогаалдарын аңа парладып чорааннар.

Аныяк номчукчуларын төрт черинге, ооң чонунун төөгүзүңге дылынга болгаш культураларының ынакшылырынга кижизитпишаан солунуң коллективи оларны чогаадыкчы болгаш социал идея кейин көдүреринге хөй-ле чүрүдери кылганнар. Салгалдары харылзаазын тудуштурбушаан солун национал чаңчылдарына кылап арттырар болгаш дамчыда тыва чонунун бот-медерелин болгаш бот-билиглерин сайзырадыр үлээлгени чогумчалыг күүседикелген.

Уруглар солунунун чонун угаан-бодал амыдыралын сайзырадырынга улуг ролдуун хамедереп билбишаан, Тываның интеллигенциязы 1959 чылда үтүндөн келген айтышкын езуга «Сылдысчыгашты» хаар дээр ширпири солур дээр чүткүлдүг демсешкеннер. Ол күженишкын чедимчелиг болган.

Уруглар солунунун бирги номерин катап үндүрер ажилды 1991 чылдың февраль 1-де социал болгаш экономиктиг нарын байдалдарда эгелзэн. Солун мынча чедир үзүктел чок үнүп шыдаа чүге дээрге ооң номчукчулары анык болгаш чонга эргежок чуут солун болган. Ооң эки өңүктө болгаш камгалакчылары — анык иши редакторлар болгаш журналистер кезээде бар болуп, боттарының бедик мергежилдиг кыялы-биле патриотизмниң анык херекке бердинишкынниң бар болурунун болгаш боттарының бичин номчукчуларына анык шылдың үлегерин көргүзүп келгенер.

Юбилейлиг бо хүнде солун коллективинге моон сонгаар чогаадыкчы чедишкыннери чаңчылдарына камгалап арттырып болгаш улам байлаакшыдар саң-хөөнүн турум чоруун боттар номчукчуларының кызыгаар чынакшылын күзедим!

Тыва Республиканың Чазза Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чарлыктарына өскерилгелер кириеринин дугайында

2003 чылдың январь 4-те «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының эрге-байдалының дугайында» Тыва Республиканың УХ-1 Конституция хоойлузунун 7 чүүлү дөрткү кезээнге дүүштүр доктаады болза:

1. 2007 чылдың ноябрь 12-де Тыва Республиканың Чазаның Даргазының №212 Чары-биле («Тувинская правда», 2008, февраль 5, 2009, январь 24; «Шын», 2008, март 12, 2009, январь 27) бадылаттыганын а Республиканың Чазаның Даргазының чында Күрүнениң конкурс комиссиязының тавыгын дараазында өскерилгелерни керер:

1.1. Комиссияның составына кириери болза:

А.М. Монгалды — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының ртукчузу, ону комиссияның даргазы кылдыр томуйлавышаан;

Н.М. Доржуну — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының күрүне албанының гаш кадр политиказының эргелелинч дис начальниги, ону комиссияның секретары кылдыр томуйлавышаан;

Ю.Ю. Ананьинни — Чазак Аппарадының ртукчузу, Тыва Республиканың сайыды. 1.2. Комиссияның составында А.П. Иба-Хууракты, А.Г. Веледеевти, Э.В. Куу-ны, А.В. Кочергинни үндүрер.

1.3. Ш.Ч. Монгуштуң албан-дужаалын даазында эдилге-биле бижир: «Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунун оралакчызы, а Республиканың Чазаның Даргазының күрүне албанының болгаш кадр полити-каның эргелелинч начальниги».

1.4. В.Г. Вальковтуң албан-дужаалын да-азында эдилге-биле бижир: «Тыва Рес-публиканың Улуг Хуралының Хоойлужу-га палатазының даргазы».

2. 2004 чылдың октябрь 11-де Тыва Рес-публиканың Чазаның Даргазының №140 Чары-биле («Тувинская правда», 2008, ноябрь декабрь 20; 2009, сентябрь 14; «Шын», 2008, декабрь 23) бадылаттыганын Тыва Рес-публиканың девискээринге келдерел айты-гларының талазы-биле комиссияның сос-тавына дараазында өскерилгелерни кириер:

2.1. Комиссияның составына кириери болза:

А.П. Чернявскийни — Россия Федерация-ның Дээди судунун чанында Суд департа-ментинин Тыва Республика талазы-биле гелелинч начальниги (дугуржулга езу-ар);

И.А. Саянны — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Тыва Республиканың конституция судунда болгаш Тыва Рес-публиканың Дээди судунда бүрүн эргелиг лээзи;

Р.Х. Дүгерни — Россияның Шииткел үселдезинин талазы-биле федералдыг банының Тыва Республика талазы-биле гелелинч №2 кеземче албан черинин спектору, ону комиссияның секретарына муйлавышаан.

2.2. Комиссияның составында З.М. Илзекти, Ш.Ч. Монгушту, С.Б. Мөңгени үндүрер.

3. Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарының албан-

хүлээлге чурумунга негелделерни сагып турарының болгаш эрге-ажыктарның чөрүлдээлерин шиитпирлээр талазы-биле 2007 чылдың сентябрь 18-те Тыва Рес-публиканың Чазаның Даргазының №152 Чарлы-биле («Тувинская правда», 2007, сентябрь 22, 2008, октябрь 30; «Шын», 2007, сентябрь 25) бадылаттыганын комиссияның составына дараазында өскерилгелерни кириер:

3.1. Комиссияның составына кириери болза:

А.М. Монгалды — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар, Тыва Рес-публиканың Чазаның Даргазының Канцелярия-зының удуртукчузу, ону комиссияның дар-газы кылдыр томуйлавышаан;

Ю.Ю. Ананьинни — Чазак Аппарадының удуртукчузу, Тыва Республиканың сайыды.

С.В. Плаховту — Тыва Республиканың юстиция черектеринин талазы-биле сайыды.

3.2. Комиссияның составында А.П. Дамба-Хууракты, А.М. Адыгбайны үндүрер.

4. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында кижинин эргелеринин талазы-биле комиссияның 2003 чылдың август 11-де Тыва Республиканың Чазаның Даргазының №355 Чарлы-биле («Тувин-ская правда», 2005, сентябрь 20, 2008, ок-тябрь 11, 2009, июль 16; «Шын», 2008, ок-тябрь 21, 2009, июль 14) бадылааны сос-тавына дараазында өскерилгелерни кириер:

4.1. Комиссияның составына кириери болза:

С.В. Плаховту — Тыва Республиканың юстиция черектеринин талазы-биле сайыды, ону комиссияның даргазының оралакчы-зына томуйлавышаан.

4.2. В.Г. Глуховтуң албан-дужаалын да-раазында эдилге-биле бижир: «Тыва Рес-публиканың Кызыл кожуунун чагырга даргазы».

5. Тыва Республиканың Чазаның Дарга-зының чанында күрүне шаңналдарының тала-зы-биле комиссияның 2007 чылдың ноябрь 12-де Тыва Республиканың Чазаның Дар-газының №200 Чарлы-биле («Тувинская правда», 2007, ноябрь 29, 2008, август 5, ноябрь 18; «Шын», 2007, ноябрь 15, 2008, август 7, ноябрь 18) бадылааны составына дараазында өскерилгелерни кириер:

5.1. Комиссияның составына кириери болза:

А.М. Монгалды — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар, Тыва Рес-публиканың Чазаның Даргазының Канцеля-риязының удуртукчузу, ону комиссияның даргазы кылдыр томуйлавышаан;

Ш.Ч. Монгушту — Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунун оралакчызы, Тыва Рес-публиканың Чазаның Даргазының күрүне албанының болгаш кадр политиказының эргелелинч начальниги, ону комиссияның даргазының оралакчызына томуйлавышаан;

5.2. Комиссияның составында А.А. Бадыны үндүрер.

6. Бо Чарлык ону албан-езузу-биле парлаан хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың март 23

№36

Ажыл берикчизинин төлээзинин чамдык бүрүн эргелерин Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының болгаш Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының удуртукчуларына дагзыр дугайында

2004 чылдың июль 27-де «Россия Феде-рациязының күрүнениң хамааты албанының дугайында» №79-ФЗ Федералдыг хоойлуга дүүштүр доктаадыр болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның Дар-газының Канцеляриязында албан-дужаал ээлеп турар, Тыва Республиканың Чазаның Даргазы албан-дужаалга томуйлаар болгаш албан-дужаалдан хостаар Тыва Рес-публиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыт-тарына хамаарыштыр ажыл берикчизинин төлээзинин дараазында бүрүн эргелерин Тыва Республиканың Чазаның Даргазының

Канцеляриязының удуртукчузунга дагзыр: Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанын эртер дугайында албан-езузу-нун контрактыларын чарарын, үзерин, сокса-дырын болгаш ара доктаадырын база олар-га кожар албан-дужаал регламенттерин бадылаарын;

албан-езузу-нун контрактыларының не-гелделерин өскерттир дугайында немелде дугуржулгаларны чарарын;

«Россия Федерациязының күрүнениң ха-мааты албанының дугайында» Федералдыг хоойлунун 25 чүүлүнүн 5 кезээнге дүүштүр

албан-езузу-нун контрактыларын албан-езу-зунун хуусаалыг контрактылары кылдыр эде чарарын;

албан-езузу-нун контрактыларын чарар, соксадыр азы доктаадыр дугайында дың-надырын;

Тыва Республиканың күрүне албан-хаак-чыттарын мактаарын болгаш шаңнаарын;

Тыва Республиканың күрүне албан-хаак-чыттарына сагылга-чурум хемчээн хү-лээдирин;

«Россия Федерациязының күрүнениң ха-мааты албанының дугайында» Федералдыг хоойлунун 32 чүүлүнге дүүштүр хүлээп ал-дынган Тыва Республиканың күрүнениң ха-мааты албан-хаакчыдын ээлеп турар албан-дужаалында халаарын;

күш-ажыл дептерлерин болгаш хууда черектерни четчелээрин;

чыл санының төлевирлиг шөлээлерин бээрин, Россия Федерациязының девискээ-ринге албан-дужаал сургакчылаашкынынче чорударын;

албан-дужаал хыналдаларын томуй-лаарын болгаш эрттирерин, чогуур тайыл-бырны сагылга-чурум хемчээн онаарына чедир алырын;

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы-ның Канцеляриязына албан-дужаалды кызырганы-биле холбаштыр дыңнадыгларны белеткээрин, ат салдырарын болгаш тып-сырын;

орулгалар дугайында, өңчү-хөреңги бол-гаш өңчү-хөреңги байдалдыг хүлээлгеле-ринин дугайында медээлерни алырын.

2. Тыва Республиканың Чазаның Аппа-радында албан-дужаал ээлеп турар, Тыва Республиканың Чазаның Даргазы албан-ду-жаалга томуйлаар болгаш албан-дужаалдан хостаар Тыва Республиканың күрүнениң ха-мааты албан-хаакчыттарына хамаарыштыр ажыл берикчизинин төлээзинин дараазында бүрүн эргелерин Тыва Республиканың Ча-заның Аппарадының удуртукчузунга, Тыва Республиканың сайыдына дагзыр:

Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанын эртер дугайында албан-езузу-нун контрактыларын чарарын, үзерин, сокса-дырын болгаш ара доктаадырын база олар-га кожар албан-дужаал регламенттерин бадылаарын;

албан-езузу-нун контрактыларының не-гелделерин өскерттир дугайында немелде дугуржулгаларны чарарын;

«Россия Федерациязының күрүнениң ха-мааты албанының дугайында» Федерал-дыг хоойлунун 25 чүүлүнүн 5 кезээнге дүү-штүр албан-езузу-нун контрактыларын албан-езузу-нун хуусаалыг контрактылары кылдыр эде чарарын;

албан-езузу-нун контрактыларын чарар, соксадыр азы доктаадыр дугайында дың-

надырын;

Тыва Республиканың күрүне албан-хаак-чыттарын мактаарын болгаш шаңнаарын;

Тыва Республиканың күрүне албан-хаакчыттарына сагылга-чурум хемчээн хү-лээдирин;

«Россия Федерациязының күрүнениң ха-мааты албанының дугайында» Федерал-дыг хоойлунун 32 чүүлүнге дүүштүр хүлээп алдынган Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-хаакчыдын ээлеп турар албан-дужаалында халаарын;

күш-ажыл дептерлерин болгаш хууда черектерни четчелээрин;

чыл санының төлевирлиг шөлээлерин бээрин, Россия Федерациязының девискээ-ринге албан-дужаал сургакчылаашкынынче чорударын;

албан-дужаал хыналдаларын томуй-лаарын болгаш эрттирерин, чогуур тайыл-бырны сагылга-чурум хемчээн онаарына чедир алырын;

Тыва Республиканың Чазаның Аппа-радында албан-дужаалды кызырганы-биле холбаштыр дыңнадыгларны белеткээрин, ат салдырарын болгаш тыпсырын;

орулгалар дугайында, өңчү-хөреңги бол-гаш өңчү-хөреңги байдалдыг хүлээлгеле-ринин дугайында медээлерни алырын.

3. Тыва Республиканың Чазаның Дар-газының Канцеляриязында, Тыва Рес-публиканың Чазаның Аппарадында албан-ду-жаал ээлеп турар күрүнениң хамааты албан-хаакчыдын ооң албан-дужаалын күүседип турар үезинде эрге-ажыктарның чөрүлдээ-зинге чедирер азы чедирип болур хуу со-нуургал тыптып келген таварылгада чөрүл-дээни чайладыр азы шиитпирлээр талазы-биле хемчеглерни Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының, Тыва Республиканың Чазаның Аппа-радының удуртукчулары алырлар.

4. Тыва Республиканың Чазаның Дар-газының Канцеляриязында, Тыва Рес-публиканың Чазаның Аппарадында албан-ду-жаал ээлеп турар, албан-дужаалга томуй-лаарын болгаш оон хостаарын Тыва Рес-публиканың Чазаның Даргазы боттандыраар күрүнениң хамааты албан-хаакчыттарына класс албан-дужаалдарының дугайында саналдарны Тыва Республиканың Чазаның Даргазына Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының, Тыва Республиканың Чазаның Аппарадының удуртукчулары кириерлер.

5. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден эгелеп күштүг бооп кирер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2010 чылдың март 25

№37.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бижии-биле А.А. Тановту шаңнаарының дугайында

Радио дамчыдылгасын болгаш телеви-дениени сайзырадырына чедишкинери дээш Тыва Республиканың Чазаның Дар-газының Хүндүлел бижии-биле БКТРК КФУБ-тун филиалы «Тыва» КТРК-ның теле-оператору Александр Альбертович Тановту шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№69

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле Г.Т. Огневту шаңнаарының дугайында

Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдэинге салышкыны дээш база 1941-1945 чылдарда Ада-чуртун Улуг дайынына Тиелелгениң 65 чыл ою-биле хол-баштыр Тыва Республиканың «Шылгараң-гай күш-ажыл дээш» медалы-биле дайын-ның хоочуну Георгий Тимофеевич Огневту шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№70

Тыва Республиканың ордени-биле К.А. Королеваны шаңнаарының дугайында

Республиканың социал-экономиктиг хөг-жүлдэинге салышкыны дээш база 1941-1945 чылдарда Ада-чуртун Улуг дайынына Тиелелгениң 65 чыл ою-биле холбаштыр Тыва Республиканың ордени-биле дайын-ның хоочуну Капиталина Аврамовна Коро-леваны шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№71

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле З.П. Аракчааны шаңнаарының дугайында

Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдэинге салышкыны, хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш база 1941-1945 чылдарда Ада-чуртун Улуг дайынына Тиелелгениң 65 чыл ою-биле холбаштыр Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле тылдың ажылдакчызы, күш-ажылдың хоочуну Зоя Папагаевна Аракчааны шаңнаар.

Кызыл хоорай
2010 чылдың май 7
№72

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин өнчү-хөреңгилеринден аңгыда, үшкү кижилеринин эргелеринден хостуг болгаш чүгле биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге үр хуусаалыг аренданың үндезининге ажыглаар эргезинге тыпсыр өнчү-хөреңгизинин даңзызын база ол даңзыга кирген күрүнө өнчү-хөреңгизин арендага бээринин чурумун бадылаар дугайында

2009 чылдың ноябрь 10 №563 Кызыл хоорай

2007 чылдың июнь 24-те «Россия Федерациязынга биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр дугайында» №209 Федералдыг хоойлунун 18 чүүлүнүн 4 кезээн ажыглаары-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Дараазында капсырлаан чүүлдерни: Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин өнчү-хөреңгилеринден аңгыда, үшкү кижилеринин эргелеринден хостуг болгаш

чүгле биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге үр хуусаалыг аренданың үндезининге ажыглаар эргезинге тыпсыр өнчү-хөреңгизинин даңзызын;

Даңзыга кирген күрүнө өнчү-хөреңгизин арендага тыпсырының чурумун бадылаар. 2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың ноябрь 10-да № 563 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин өнчү-хөреңгилеринден аңгыда, үшкү кижилеринин эргелеринден хостуг болгаш чүгле биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринге үр хуусаалыг аренданың үндезининге ажыглаар эргезинге тыпсыр өнчү-хөреңгизинин

ДАҢЗЫЗЫ

Объектинин ады	Турар чери	Сорулгазы	Шөлү	Хуусаазы
АТС-6 оран-савазының кезээ	Кечил-оол, 11 «а»	чонга ачы-дуза	8,75 кв.м	01.07. 2010 чыл
АТС-6 оран-савазының кезээ	Кечил-оол, 11 «а»	офис	8,2 кв.м	01.08. 2010 чыл
Чурттаарынга таарышпас оран-сава кезээ	Кызыл, Кечил-оол, 11 «а»	чонга ачы-дуза	25,0 кв.м.	
«Коттедж» аалч. баж. оран-савазы	Кызыл партизан, 38	аалч.хүлээп ал.ачы-дуза	871,0	05.09. 2018
«Найрал» кинотеатр ор.-с.	Кочетов, 45	сорулгазы-биле	1350,0	

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың ноябрь 10-да № 563 доктаалы-биле бадылаан

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктарның субъектилеринин өнчү-хөреңгилеринден аңгыда, үшкү кижинин эргелеринден хостуг болгаш ону чүгле биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктарның субъектилеринге үр хуусааның үндезининге ажыглаар эргезинге тыпсырының Тыва Республиканың күрүнө өнчү-хөреңгизинин даңзызынче кирген күрүнө өнчү-хөреңгизин арендага бээринин ЧУРУМУ

1. Бо Чурум Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужулгазы-биле дүүштүр ажылдап кылдырган.

2. Субъектилеринин өнчү-хөреңги деткимчеи үшкү кижинин (биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктарның субъектилеринин өнчү-хөреңгизинден аңгыда) эргелеринден хостуг болгаш ону чүгле биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктарның субъектилеринге үр хуусаалыг аренданың үндезининге ажыглаар эрге кылдыр тыпсырының Тыва Республиканың күрүнө өнчү-хөреңгизинин даңзызынга кирген күрүнө өнчү-хөреңгизин оларның арендага бээринин хевиринге күүсеттинер.

3. Тыва Республиканың күрүнө өнчү-хөреңгизин ажыглаары-биле эрттирерин федералдыг хоойлужулгага дүүштүр күүсеттинген садыглаашкының (аукцион, конкурс) түңнели-биле Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги яамызы-биле (моон сонгаар — яамы) оларның чарган аренда керээзинин үндезининге күүсеттинер.

Аренданың керээзи, бир эвес субъектинин билдиришкенинде оон өске хуусаа айыттынмаан болза, беш чылдан эвээш эвес хуусаада чардынар.

4. Аренда хевиринин санажылгазы «Россия Федерациязының үнелел ажыл-чорудулгазының дугайында» 1998 чылдың июнь 29-та №135-ФЗ Федералдыг хоойлу-биле күүсеттинер.

5. Ажыл-чорудулганың социал ужурдузалыг хевирлерин (көдээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүлгези болгаш болбаазырадылгазы, чуртталга коммунал ажыл-агый адыры, ус-шевер болгаш чоннун ус-тывыш адыры, чурттакчы чоннун амыдырал хандырылгазы (бүдүрүлгө хевирлери), медицина болгаш өөредилге ажыл-чорудулгазы, долгандыр хуузулалды камгалалы, культураның, уран чүлдүн өртектер чүүлдерин камгалап арттырыны

сайзырадыры, фильмер көргүзөр талазы-биле ачы-дуза чедирилгези) боттандырып турар биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктарның субъектилеринге Даңзыда кирген өнчү-хөреңги арендазынга керээзин чарып турда, аренда төлевиринин чылда хемчээли чылдың аренда төлевиринин үжөн хуузуңдан куду болур.

6. Субъектилер аренда керээзин чарарыга яамыга дараазында документтерни тыпсыр:

— объектинин арендага ажыглаарының сорулгазы болгаш хуусаазы кирген билдиришкени;

— юридиктиг кижилеринин чаңгыс аай күрүнө реестринден үндүр бижидилгези азы хууда сайгарлыкчыларның чаңгыс аай күрүнө даңзызындан биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктарның субъектизи ышкаш кылдыр билдиришкенин берген үезинге чедир бир айдан орай эвес хуусаада үндүрүг органының берген үндүр бижилгези;

— билдиришкенин берген үезинге чедир бир айдан орай эвес хуусаада Россия Федерациязының бюджет системазынче үндүрүглер болгаш өске-даа эргежок төлевирлер талазы-биле хуусаазын эрттирген өрелеринин чогуң шынзыткан үндүрүг органының шынзылгасы;

— удуртукчунун шынзыткан адын салган болгаш таңмалыг, үндүрүг органының демдеглээн «Мурнуку календарылыг чылда ортумак санының медээлери» деп документинин (юридиктиг кижилерге болгаш хууда сайгарлыкчы ажыл берикчилеринге) үндүрүг органыга берген хоолгазы;

— удуртукчунун ат салып шынзыткан таңмалыг, үндүрүг органын демдеглээн, мурнуку календарылыг чылда немелде өртөккө үндүрүг учеду чок, барааннар (ажылдар, ачы-дузалар) сайгарылгазындан кирген орулганың хемчээлин бүзүрөткен

үндүрүг органының берген документизинин хоолгазы;

— Уставтын (дүрүмнеринин) күрүнө бүрүткелинин херечилелинин, үндүрүг учедунга тургустунганының дугайында херечилелинин, тургузукчу керээзин (кызыгаарлаттынган ниитилелге) аренда керээзинге ат салган эрге-дужалдыг кижинин эргезин бүзүрөткен документинин удуртукчунун ат салып, таңма басып бүзүрөткен хоолгалары;

— сайгарлыкчының күрүнө бүрүткелинин дугайында херечилелинин (паспортуң баштайгы ийи арыннарының болгаш чурттап турар черин бүрүткээнинин) хууда сайгарлыкчының ат салып, таңма басып бүзүрөткен хоолгалары;

— бодунун ажыл-чорудулгазының талазы-биле биче болгаш ортумак сайгарлыкчының субъектизинин статистиг отчетунун хууда сайгарлыкчының азы юридиктиг кижинин ат салып, таңма басып бүзүрөткен хоолгазы.

7. Бо чурумунун 6 пунктузунда айыткан документтерни яамы Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелинче азы биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктарның ук субъектинин биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукка хамааржырының дугайында делегн субъектиден документтерни алган хуусаазындан 5 хонук хуусаа иштинде кирир.

8. Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилели яамының дилээн алган хүнүнден 5 хонук хуусаа иштинде аренда керээзин улаштыр тургузарынга азы Тыва Республиканың күрүнө эргезин ажыглаар эргезин субъек-

тиге ойталаар дугайында яамының ажылдап турар субъектизинин дугайында медээни бээр.

9. Субъектилеринин берген документтерин көөрүнүн хуусаазы билдиришкенин яамыга бүрүткээн үезинден 30 хонук болур.

Аренда керээзин чарганының эргезинге садыглаашкын (аукцион, конкурс) чорударының дугайында азы субъектинин бо чурумунун 6 пунктузунун негелделеринин кайы-бирээзин күүсетпээн таварылгада чылда-гаанын айыткан ойталаашкын дугайында шийтпир хүлээп алдынганын яамы документтерни көргөнинин түңнелдери-биле субъектиге 5 хонук иштинде бижимел дыңнадышкыны чорудар.

10. Даңзыда кирген Тыва Республиканың күрүнө өнчүзүн ажыглаарын тыпсыр эргезинден ойталаанын субъект суд чуруму-биле хомудал болур.

11. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилеринин өнчү-хөреңгилеринден аңгыда, үшкү кижинин даңзыда кирген өнчү-хөреңгизин күрүнө өнчү-хөреңгизин өске сорулгалыг ажыглаарын болдурбас.

12. Даңзыда кирген база субъектилерге сорулгалыг эвес арендага берген болгаш (азы) «Россия Федерациязынга биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр дугайында» 2007 чылдың июль 24-те № 209-ФЗ федералдыг хоойлунун 2 кезээнин 18 чүүлү-биле тургустунган хоруушкуннары үрээни-биле яамы биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорук субъектилеринин күрүнө өнчү-хөреңгизин эдилээр эргезин болгаш ажыглаарын соксадыр дугайында негелдени судче кирир эргелиг.

Культура болгаш уран чүүл адырынга Тыва Республиканың Чазаның грантыларын тыпсырының дугайында

2010 чылдың март 23

Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың июль 15-те «Культура болгаш уран чүүл адырынга Тыва Республиканың Чазаның грантыларын тодарадыр дугайында» № 441 доктаалыга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Культура болгаш уран чүүл адырынга Тыва Республиканың Чазаның грантылар талазы-биле комиссияның 2009 чылда

№ 100 Кызыл хоорай

культура болгаш уран чүүл адырынга Тыва Республиканың Чазаның грантылар алыр конкурстун тиелекчилеринин коштунган даңзызын бадылаар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар. **Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.**

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың март 23-те № 100 доктаалы-биле бадылаан

2009 чылда культура болгаш уран чүүл адырынга Тыва Республиканың Чазаның грантылар алыр конкурстун тиелекчилеринин ДАҢЗЫЗЫ

Хөгжүм уран чүүлү

Валентина Мээрен-ооловна Монгуш, Кызыл хоорайның Культура болгаш туризм талазы-биле департаментизинин хей-ниити хемчеглер төвүнүн директору

«Найысылал» вокалдыг ансамблыге Тиелелгениң 65 чылынга тураскааткан «Дайын болгаш дайын соонда үениң ынак ырлары» деп концерт программазын тургузар төлевилел

90 муң рубль;

Галина Борисовна Сыченко, «Новосибирскинин М.И.Глинки аттыг күрүнө консерваториязы» ФГОУ ВПО, доцент

«Тыва кожууннарның аялгалары» (Тожу болгаш Эрзиннин хөгжүм фольклору) мультимедиялыг серияның белеткели» чогадыкчы төлевилел

70 муң рубль

Музей херээ

Александр Сагдыевич Хертек, Тыва Республиканың уран чүүлүнүн алдарлыг чорудузу, Тыва Республиканың Национал музейинин уран чүүл килдизинин эргелекчизи

«Тыва Республиканың даш чонар уран чүүлүнүн» электроннуг каталогун тургузары» чогадыкчы төлевилел

65 муң рубль

Хореография уран чүүл

Аян Владимирович Мандан-Хорлуу, Тыва Республиканың алдарлыг артизи, Тываның күрүнениң «Саян» ыры болгаш танцы ансамблинин балет артизи

«Ол хүннеринин алдары дааш чок чит-пес...» хореография сюитаның тургузуунун төлевилели

90 муң рубль

Чурулга уран чүүлү

Александр Насович Баранмаа, Россияның Чурукчулар чөвүлелинин кежигүнү «Тыва суй белек» («Тувинские сувениры») төлевилел

90 муң рубль

Архив херээ

Татьяна Витальевна Багудинова, А.С. Пушкин аттыг Национал библиотеканың уран чүүл талазы-биле литература килдизинин хөгжүм-ноталыг литература секторунун эргелекчизи

«Тыва Ада-чуртун Улуг дайынының чылдарында» фотоальбомунун үндүрүлгезинин төлевилели

90 муң рубль

Театр болгаш цирк уран чүүлү

Любовь Петровна Осипова, Аныяк көрүкчүнүн театрының директору «Алдын иви — мээң өнүгүм» шийинин тургузуунун төлевилели

90 муң рубль

Кино

Хеймер-оол Очурович Ооржак, Россия Федерациязының аныяктар политиказының адырының хүндүлүг ажылдакчызы, Тыва Республиканың Журналистер эвилелинин даргазы

«Саян болгаш Таңды кавайында» куртнениң ыры болгаш танцы ансамблинин чаша концерт программаның видео-көргүзүү төлевилели

95 муң рубль;

Владимир Надымович Копуш, кинорежиссер

«Кежик (Счастье)» уран чүүл фильминин төлевилели

100 муң рубль

Библиотека херээ

маа Кара-ооловна Конзай-оол, «Сүт-жуунун суурлар аразының библио-» ТБС-тиң методизи (ТБС) «формациялыг ачы-дуза төвү» төле-

мун рубль

редилге болгаш эртем шинчи-ри

Кызыл-ооловна Монгуш, Россия ациязының Чурукчулар чөвүлелинчү, Кызылдың уран чүүл училище-башкызы

л дургузунда ханны болгаш ооң компонентилерин ниитизи-биле эң улуг ийи үлүгге деңнежип турар кылдыр дужааган орларга чуртталга-коммунал ачы-дузанын төлээрине чаңгыс удаа бээр пособие төлээринин чурумун дугайында

2010 чылдың апрель 20

ва Республиканың 2004 чылдың де-29-та «Тыва Республикада ханны бол-он компонентилерин дужаар донор ду-да» № 1038 УХ-1 Хоойлузун күүсе-йиле чыл дургузунда ханны болгаш оң компонентилерин ниитизи-биле эң ийи үлүгге деңнежип турар кылдыр ган донорларга социал деткимчени бер сорулга-биле Тыва Республиканың **ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:**

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың апрель 20 №116 доктаалы-биле бадылаан

дургузунда ханны болгаш ооң компонентилерин ниитизи-биле эң улуг ийи үлүгге деңнежип турар кылдыр дужааган донорларга чуртталга-мунал ачы-дузанын төлээрине чаңгыс удаа бээр пособие төлээринин чуруму

Тыва Республиканың 2004 чылдың де-29-та «Тыва Республикада ханны бол-он компонентилерин дужаар донор ду-да» № 1038 УХ-1 Хоойлузунга дүүштүр тургузунда ханны болгаш ооң компо-лерин ниитизи-биле эң улуг ийи үлүгге жип турар кылдыр дужааган донор-чуртталга-коммунал ачы-дузанын тө-нге чаңгыс удаа бээр төлевириниң чу-ажылдал кылган.

Чурум чыл дургузунда ханны болгаш омпонентилерин ниитизи-биле эң улуг үлүгге деңнежип турар кылдыр дужааган орларга отчеттук календарылыг чылдың зунда чүгле чаңгыс удаа 876 рубль түң-посбие төлевиринге акшаландырыш-ың чарыгдалын хамаарыштырар.

Чаңгыс удаа бээр пособие алыр эрге-онор, ханның болгаш ооң компонент-и белеткеп, болбаазырадып, кадагалап кадык камгалал организацияларынга зында документилерин кириер:

хууда билдиришкенин;

паспорт азы бодун шынзыткан өске-документини;

ханны болгаш ооң компонентилерин аганының санының дугайында справка; акшаны шилчидер банкыда агар са-ң дугайында шынзылганы.

Донор ханын болгаш ооң компонен-тин белеткеп, болбаазырадып, кадага-турар кадык камгалал организациязы киришкенин хүлээп албышаан, кириген ментилериниң хоолгазын кылгаш (доку-ментилерниң бодун хамаатыга эгидер), шын-аш, документилерде айтыткан ме-ерни хынаар.

Донор ханын болгаш ооң компонен-тин белеткеп, болбаазырадып, кадага-турар кадык камгалал организация-н удуртукчузу;

чаңгыс удаа бээр пособиени алыр эр-донорларның даңзын тургузар;

донор бүрүзүнге, бо чурумун 3 пунк-да айтытканы-биле, чаңгыс удаа пособиени алыр эргелиг донорларның чызын Тыва Республиканың Кадык кам-посбияга неделя санында кириер.

Бо Чурумун 2 пунктузунда көрдүн-биле кириген документилерни Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы 40 күн дургузунда чаңгыс удаа бээр посо-бие төлээр азы төлевизиниң дугайында тириин хүлээп алыр.

Шиттирини Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының дужаалы-биле кылыр.

«Национал тыва угулзаларның класси-фикациязы» төлевилел

80 муң рубль

Улусчу чогаадылга, ус-тывыш уран чүүлү

Орлан Кыргысович Мажа, «Эрзин ко-жуунун уругларының уран чүүл школазы» МОУ ДОД-тун башкызы

Элээди уругларның «Тос-карак» уран чурулга мастерскаязы» төлевилел 70 муң рубль.

л дургузунда ханны болгаш ооң компонентилерин ниитизи-биле эң улуг ийи үлүгге деңнежип турар кылдыр дужааган орларга чуртталга-коммунал ачы-дузанын төлээрине чаңгыс удаа бээр пособие төлээринин чурумун дугайында

№116 Кызыл хоорай

1. Чыл дургузунда ханны болгаш ооң компонентилерин ниитизи-биле эң улуг ийи үлүгге деңнежип турар кылдыр дужааган донорларга чуртталга-коммунал ачы-дуза-зын төлээрине чаңгыс удаа бээр төлевир-ниң чурумун бадылаар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың апрель 20 №116 доктаалы-биле бадылаан

дургузунда ханны болгаш ооң компонентилерин ниитизи-биле эң улуг ийи үлүгге деңнежип турар кылдыр дужааган донорларга чуртталга-мунал ачы-дузанын төлээрине чаңгыс удаа бээр пособие төлээринин чуруму

6. Бир эвес бо Чурумун 2 пунктузунда айыттыг документилерин четче эвес азы шын эвес долдуртунган болза, Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы донор-ларга чуртталга-коммунал ачы-дузанын төлевириниң талазы-биле социал деткимче хемчеглерин төлээрден ойталап болур.

Бо чурумун 2 пунктузунда айыттыг документилер дараазында байдалдарда шын эвес долдуртунган деп санаар:

а) донорнун хууда билдиришкенинде саң-хөөнү шилчидер банкыда агар санын айыптаанда;

б) донорнун билдиришкенинде бодунун адын салбаанда база фамилиязы, ады, адазының ады айыттынмаанда;

в) ханны болгаш ооң компонентилерин дужааганының санының дугайында справ-када донор ханын болгаш ооң компонен-тилерин белеткеп, болбаазырадып, кадага-лап турар кадык камгалал организация-зының таңмазы чок болгаш удуртукчузунун ады салдынмаанда.

Шын эвес долдуртунган документилерге сагындырылганы эдип алыры-биле донор ханын болгаш ооң компонентилерин белет-кеп, болбаазырадып, кадагалап турар кадык камгалал организацияже катап эгидер.

Бир эвес чаңгыс удаа бээр пособие төле-виринден ойталаар дугайында сагындырыг-ны айыттыг хуусаада эде кылдыртып алыр болза, чаңгыс удаа бээр пособиениң төлевирин чорудар.

7. Чаңгыс удаа бээр пособиени төлээ-ринден ойталаан дугайында Тыва Респу-бликаның Кадык камгалал яамызының шиттирин суд чуруму-биле хомудал болур.

8. Федералдыг казначействонун Тыва Республика талазы-биле эргелелинде ажыткан Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының агар санындан хары угда чаңгыс катап бээр пособиени алыр эргелиг донорнун банкыда агар санынче саң-хөөнү шилчидер.

9. Чыл дургузунда ханны болгаш ооң компонентилерин ниитизи-биле эң улуг ийи үлүгге деңнежип турар кылдыр халаска дужааган донорларга чуртталга-коммунал ачы-дузанын төлээрине чаңгыс удаа бээр пособие төлевириниң акшаландырыш-кынын шилчтикенин болгаш чараанының дугайында отчетту Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы квартал санында айның 10-га чедир Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынга дужаар.

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. «Тыва Республиканың Би-Хем ко-жуун» муниципалдыг районнун Административтиг комиссиязын тургузар (моон сонгаар — Административтиг комиссия дээр).

2. Дараазында капсырылгаларны бадылаар:

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың апрель 21 №129 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Би-Хем кожуун» муниципалдыг районнун Административтиг комиссиязының СОСТАВЫ

Александр Николаевич Черменев — Би-Хем кожуун чагырга даргазының оралак-чызы, даргазы (дугуржулга езугаар);

Виктор Васильевич Иконников — Би-Хем кожуун чагырганының юридиктиг кил-дизиниң начальниги, даргазының оралак-чызы (дугуржулга езугаар);

Мария Сюрюновна Сарыг — Би-Хем ко-жуун чагырганының кол специалисти, хары-салгалыг секретары (дугуржулга езугаар);

Николай Ховалыгович Анай-оол — Би-Хем кожуун чагырганының кадрлар болгаш корум-чурум үрээшкенинниң профилак-

Административтиг комиссияның соста-вын;

Административтиг комиссияның төгери-таңмазының үлегер-хевирин.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Дарга-зының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

тиказының талазы-биле эрге-хоойлу орган-нары-биле кады ажылдажылга специали-сти (дугуржулга езугаар);

Роман Сергеевич Васильев — Би-Хем кожуун чагырганының тудуг, архитектура, хоорай тудуу, хамааты камгалал болгаш онза байдалдар херектериниң талазы-биле кол специалист (дугуржулга езугаар);

Юрий Александрович Монгуш — Би-Хем кожуун чагырганының ИХК-ның хөй-ниитиниң айыыл чок чорук милициязының начальниги (дугуржулга езугаар);

«2010 чылда болгаш 2011 база 2012 чылдарның планныг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында

2010 чылдың февраль 11 №35 Кызыл хоорай

«2010 чылда болгаш 2011 база 2012 чыл-дарның планныг үезинде Тыва Респу-бликаның республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның **ДОКТААДЫРЫ БОЛЗА:**

1. 2010 чылда Тыва Республиканың рес-публика бюджетин күүседиринче хүлээп алыр.

2. Тыва Республиканың республика бюд-жетиниң орулгаларының кол башкарык-чылары:

үндүрүглерниң, чыылдаларның болгаш өске-даа ыяап-ла төлевирлерниң кирил-дизин, а ол ышкаш оларны төлээриниң тала-зы-биле өрелерниң кызырылдазын ханды-рар талазы-биле хемчеглерни алыр;

эзлечлиг саң-хөө чылында касса планын тургузарынга болгаш чорударынга медээ-лерни айлар аайы-биле хуваагаш, Тыва Рес-публиканың Саң-хөө яамызынче 2010 чылдың февраль 12-ге чедир кириер;

«2010 чылда болгаш 2011 база 2012 чыл-дарның планныг үезинде Тыва Респу-бликаның республика бюджетиниң дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерил-гелер кириген таварылгада айыттыг өске-рилгелерниң күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш 2 неделя хуусаа дургузунда орул-гаже кирилделериниң тодараттыг са-наашкыннарын эртип турар саң-хөө чылы-ның кварталдарының болгаш айларының аайы-биле хуваагаш, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче кириер;

квартал санында, отчеттук кварталдың соонда үнер айның 15-тен орайтапайн Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче Тыва Республиканың республика бюджетиниң орулгалар кириер кезээниң күүселдезиниң талазы-биле анализтиг материалдарны кириер.

3. Бир эвес Тыва Республиканың күү-секчи эрге-чагырга органнының хүлээл-гелери өскерлир болза, Тыва Респу-бликаның республика бюджетиниң оларда бажыглаан кол-кол орулга дөстөрүн тода-радыр эргени Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынга доктаадып тургузар.

4. Россия Федерациязының Бюджет ко-дексинде дүрүмнерни болгаш адырларның Тыва Республиканың «2010 чылда болгаш 2011 база 2012 чылдарның планныг үезинде Тыва Республиканың республика бюджет-иниң дугайында» Хоойлузун күүседиринге эргежок чугула онзагай талаларын барым-даалавышаан, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы-биле дугуржул тургаш бюджет планнаашкынының черлери бо доктаалды хүлээп алган хүнден эгелеп бир ай хуусаа дургузунда 2010 чылда каттышкан бюджет бижимелинде көрдүнгөн субсидияларны юридиктиг черлерге (күрүне (муниципалдыг) албан черлеринге субсидиялардан аңгыда) ажыл-чорудулгазының доктаадып тургускан

кавызынга бээриниң чурумун доктаадып тургузар.

5. Барааннар чедирериниң, ажылдар кылырының дугайында, ачы-дуза чедирери-ниң дугайында керээлер (контрактылар) чарып тургаш, Тыва Республиканың респу-блика бюджетиниң акша-хөреңгизиниң алык-чылары дараазында аванс төлевирлерин баш удур дугуржур эргезин доктаадып тур-гузар:

керээниң (контрактының) түнүнүн 100 хуу хемчээлинге, ынчалза-даа 2010 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөреңгизиниң күсели-биле күүседир ужурулг бюджет хүлээлгелериниң лимитте-ринден хөй эвести—харылзаа ачы-дузанын чедирериниң дугайында, билиг бедидериниң курстарыга өөреткен, эртем, методиктиг, эртем-практиктиг болгаш өске-даа конфе-ренцияларга киришкен дугайында, телеви-лел документацияларынга болгаш инженер шинчилелдериниң түнелдеринге күрүне экспертизанын чоруткан дугайында, авиа болгаш демир-орук билеттерин, хоорай бол-гаш хоорай чоогунун транспорту-биле чоруур билеттерни, санаторий-курорт эмнээшк-иниче путевкаларны саткан дугайында ке-рээлер (контрактылар) езугаар, автотран-спорт херекселдериниң ээлериниң хамааты харысалгазының ыяап-ла камгаладылга керээлерин езугаар, а ол ышкаш төлевирлиг ачы-дуза чедиргени болгаш өске-даа орулга кириер ажыл-чорудулга дээш алган акша-хөреңгиниң күсели-биле төлээр ужурулг керээлер езугаар.

керээниң (контрактының) түнүнүн 30 хуу чедир хемчээлинге, ынчалза-даа 2010 чылда республика бюджетиниң акша-хөреңгизиниң күсели-биле күүседир ужурулг бюджет хү-лээлгелериниң лимиттериниң 30 хууздан хөй эвести — бир эвес Россия Федерация-зының болгаш Тыва Республиканың хоойлу-жудулгазында өске чүүлдер көрдүмзүн болза, арткан керээлер (контрактылар) езугаар.

6. Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырганының албан черлери болгаш орган-нары садыглаашкыннар кылып (чыл эге-зинде хүлээп алдыгн төлөттинмзүн хүлээл-гелерин күүседириниң эргежок чугулазын барымдаалавышаан), доктаадып тургускан акша төлевирлерин санап, продукция чеди-рер (ажылдар болгаш ачы-дуза күүседир) дугайында керээлер чарып, 2010 чылда Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөреңгизиниң күсели-биле күүседир ужурулг өске-даа хүлээлгелериниң хүлээп ап тура, 2010 чылда бюджет хүлээлгелериниң Россия Федерациязының бюджеттер чарыг-далдарының функциялыг болгаш экономик-тиг бөлүктээшкенинниң структуразынга дүүштүр оларның доктаадып тургускан чурумунда лимиттерин барымдаалаар.

(Уланчызы 6-гы арында).

Тыва Республиканың Би-Хем кожуун» муниципалдыг районнун Административтиг комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың апрель 21

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 1-та «Тыва Республиканың администра-

№ 129 Кызыл хоорай

тивтиг комиссияларының дугайында» № 1885 УХ-1 Хоойлузун күүседир сорулга-биле

(Тончзу. Эгези 5-ки арында).

7. 2011 чылдың январь 1-ге чедир шалын төлөвиринин талазы-биле бюджет хүлээлгелеринин доктааттыг чурум езугаар күрүне ачы-дузазын чедирип турар үеде өске сорулгаларга көрдүнгөн (Россия Федерациязынын хоойлужулгазынга дүүштүр күш-ажыл төлөвиринин төлөвирлеринге саналдарны төлээр чарыгдалдардан аңгыда) бадылаан лимиттерин эртип турар сан-хөө чылында бюджет хүлээлгелеринин лимиттерин ажыглаар талазы-биле камналганын күсели-биле улгаттырарын болдурбас.

8. 2010 чылда Тыва Республиканың Сан-хөө яамызы:

Тыва Республиканың мурнунда акша хүлээлгелеринин талазы-биле өрезин эгидерин юридиктиг черлерден, тус-тус кижилерден болгаш муниципалдыг тургузглардан Тыва Республиканың өмүнээзинден негээр;

бо доктаалдың 8 пунктузунун ийги абзаында айыттыг өрелерни эгидер болгаш чээли алыкчызынын чогуур керээде (дугуржулгада) тодараттыг өске-даа акша хүлээлгелерин долзуу-биле күүсеткен таварылгада муниципалдыг тургузгларның болгаш юридиктиг черлеринин Тыва Республиканың мурнунга акша хүлээлгелерин чогуур үезинде күүсетпээн дээш санаан хөөлерни, торгоалдарны болгаш хууларны үндүр бижири талазы-биле ажылды боттандыраар.

Айыттыг өрени үндүр бижири дугайында шийтирнн чээли алыкчызынын билдиришкенин болгаш чогуур керээ (дугуржулга) езугаар тодараттыг өске-даа акша хүлээлгелеринин ында чогуу бадыткаан документтерин алган хүнден эгелээш бир ай хуусаа дугузунда хүлээп алыр;

9. Тус чер бот-башкарылга органнары 2010 чылдың февраль 15-ке чедир тус-тус хоойлужулга (төлээлекчи) органнарын хүлээп алганы 2010 чылдың бюджетинин дугайында шийтирнн 2010 чылдың февраль 15-ке чедир Тыва Республиканың Сан-хөө

яамызынче кириер, а ол ышкаш оларга кириген өскерилгелер дугайында медээлерни база кириер.

10. Тыва Республиканың Экономика яамызы Тыва Республиканың «2010 чылда болгаш 2011 база 2012 чылдарның планныг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында» Хоойлузунга болгаш Регион фондузундан чарыгдалдарны кады акшаландыраарынын субсидияларын санаашкын болгаш муниципалдыг районнарын аразында ниити хемчээлди (Тыва Республиканың «2010 чылда болгаш 2011 база 2012 чылдарның планныг үезинде Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында» Хоойлузунга 17-ги калсырылга) хуваалда методикалары-биле кады чарыгдалдарынын Чурумунга дүүштүр муниципалдыг тургузгларның киригени инвестиция төлөвилелдеринин конкурс шилилгезин чорудар болгаш 2010 чылдың март 1-ге чедир инвестиция төлөвилелдерин Тыва Республиканың Сан-хөө яамызынче Тыва Республиканың республика бюджетинден акшаландыраарынын хемчээлин болгаш даңзын муниципалдыг районнар аайы-биле хуваашаан, кириер.

11. Тыва Республиканың Сан-хөө яамызы:

- Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарынын доктаадып тургусканы дүрүмнеринге болгаш чурумнарынга үндезилеп, бир эвес ындыг дүрүмнер болгаш чурумнар чок болза, федералдыг органнарын тургусканын езугаар федералдыг деңгелдин дамыгачкан бүрүн эргелеринин аайы-биле бюджеттер аразынын трансферттерин дамыгачкан боттандыраар;

- хувааттынмаан акша-хөреңгини муниципалдыг тургузгларның бюджеттеринин аразынга хуваалданы тус черниң бот-башкарылга органнарынын айыттыг акша-хөреңгини Тыва Республиканың республика бюджетинде көрдүнгөн ниити хемчээлинден ажыбайн кириген отчеттарынга үндезилеп боттандыраар;

- сан-хөөнүн дөстери бар турда Тыва Республиканың республика бюджетинден бюджет күүселдезинин үезинде тыттып келген кассаның түр үедеги үзүктелишкенин дуглаары-биле тус чер бюджеттеринге бюджет чээлилерин бээр;

- бюджет акша-хөреңгинин ажыгалынын ажыктын бедидер болгаш бюджетче үндүрүг болгаш үндүрүг эвес орулгаларны кириерин көүдөдир талазы-биле хемчеглер дугайында Тыва Республиканың Чазаа биле Россия Федерациязынын Сан-хөө яамызынын аразында дугуржулганын негелделеринин күүселдезин хандыраар;

- капитал тудуге болгаш капитал септелгеже шилчкен бюджет акша-хөреңгинин шын ажыгалынга доктаамал контрольду хандыраар;

- Тыва Республиканың Чазааның курлавыр фондузунун акша-хөреңгинин күсели-биле чарыгдалдарны акшаландыраарын Тыва Республиканың республика бюджетинин каттышкан бижимелинге өскерилгелер кириген Тыва Республиканың Чазааның доктаалыга үндезилеп боттандыраар;

- бюджеттеринде Тыва Республиканың республика бюджетинден бюджеттер аразынын трансферттери (субвенциялардан аңгыда) болгаш (азы) сөөлгү үш отчеттуг сан-хөө чылында немелде нормативтиг саналгалар талазы-биле үндүрүг орулгалары ийи чылында тус чер бюджетинин бодунун орулгаларынын хемчээлинден 70 хуу ажып турар муниципалдыг тургузглар-биле бюджет акша-хөреңгинин ажыгалын бедидер болгаш бюджеттин үндүрүг болгаш үндүрүг эвес кирилделерин көүдөдир талазы-биле хемчеглер дугайында дугуржулгаларны чарар;

- Россия Федерациязынын Бюджет кодексинин 130 чүүлүнүн 4 пунктузун езугаар доктаадып тургускан федералдыг бюджеттен бюджеттер аразынын трансферттерин бээринин негелделерин сагыр болгаш бюджет акша-хөреңгинин ажыктыг ажыгалын бедидер болгаш Тыва Республиканың бюджетинче үндүрүг болгаш үндүрүг эвес

кирилделерни көүдөдир сорулга-биле чогуур дугуржулганы Кызыл хоорайнын мэриязы-биле чарар.

12. Тыва Республиканың бюджет албан черлери орулга кириер ажыл-чорудулгазындан алган акша-хөреңгинин шимчедишкенин Тыва Республиканың Сан-хөө яамызынын 2008 чылдың декабрь 29-тагы «Республиканың бюджет албан черлеринин орулга кириер ажыл-чорудулгадан алган акша-хөреңгинин шимчедирин боттандыраарын чурумунун дугайында» №1174 дугаалын езугаар боттандыраар.

13. Күжүн чидирген деп санаары болза: 2005 чылдың июль 21-де Тыва Республиканың Чазааның «Бюджет акша-хөреңгинин ажыгалынын ажыктын бедидер болгаш тус чер бюджеттеринин үндүрүг болгаш үндүрүг эвес орулгаларын көүдөдир, а ол ышкаш оларнын күүселдезинге контрольду боттандыраар талазы-биле хемчеглер дугайында Тыва Республиканың Сан-хөө яамызы биле тус чер бот-башкарылга органнарынын аразында дугуржулганы чарарын Чурумунун дугайында» №859 доктаалык.

2008 чылдың март 24-те Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың девискээринге хамаатыларнын чамдык категорияларына ниитинин транспортунун ачы-дузазынын дең-дески чедингир чорун хандыраар Чурумунун, Россия Федерациязынын эргезинге хамааржыр социал деткимченин хемчеглерин көргүзөр дугайында» №115 доктаалын.

14. Бо доктаал ону албан езугаар-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур болгаш 2010 чылдың январь 1-нин соонда тыттып келир эрге-хоойлу харылзааларынын айтырылганын хамааржыр.

15. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

16. Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Сан-хөө яамызынга дагыыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ,

Эрэн-шокар амыдырал

БАЙЫЫР БОДААШ, БАЖЫ-БИЛЕ БАРГАН

Кижилер аразында ааспырак, кажар, чазый, мегелээр, кээргенчиг, бүзүрээчел, дыңнангыр, тывызыксыг, солун дээш, черле кандыг кижини чок дээр.

Амыдырал хүнүнүн-не өскерлип турар, кижилер база-ла ону аайы-биле өскерлип, агым аайы-биле чурттап-ажылдап чоруурлар: 80 чылдарда болган бо таварылганы эмчиге чыткаш дыңнаан аайым-биле бижидим. Бо чүүлүмнү аныяк-өскенге өөредиг-чижек кылдыр, төрөөн чуртунга ынак болурун, Тывавыстың онзагай, чараш-каазын камнап, каржы, хумагалыг эвес чоруктарга удур болурун чугаалаксадым.

Саян арты улуг хоорай... Оруннары кожа «хуусаа» эрттирип турган Мелбей биле Коротков чангыс черге 15 чыл болган. «Хуусаа» дооступ турда, эки Мелбей Тыва-зын мактап, шаанга кирген...

Аш-чем, ажыл-агый хөй, дора дизе, арыг агаар, алдын-мөңгүн дээш-ле, чоруур хүнүнге чедир мактаан. Коротков улам-на айтырып, сонургап, ол оранче барза деп, чик бодал ооң бажынга дораан кирген. Ол «хуусаа» эрттирип турда, кырган иези чок болган, кадайы өске кижиле чурттай берген, дедир чанар дээрге дөмей чуртталга чок, орук муңгаш деп билип турган... Ынчангаш «хуусаа» доостурга, Мелбей биле Коротков Тывага чорупкан. Ол Тываның чаражын көрүп, магадап чораан. Кызыл хоорайга келгеш, бир ай хире тояп чоруп тургаш, бир-ле хүн автовокзалга бодундан шала узун дурт-сынныг, кара салдыг кижиле чугаалажып танышкан. Ол кончуг-даа хөөрээр кижиле болган: «Мен база маңаа келгеш, кадайлыг, ажы-төлдүг, ажыл-агый-

лыг болуп, ам пенсияда мен. Тыва — чараш оран. Ылаңгыя Тожуну көргөн болзуңа, кончуг чараш, балык-байлаңныг, кат-чимистиг, алдын-мөңгүнүг оран болгай. Тожуну көрбээн кижиле Тываны көрбээн дээр ийин» — дээш, байырлашкан чорупкан. Тожуже канчаар чоруурун айтыртынып, бир хүнде тодуп, өскезинде — аштап-даа чораан.

Ол черле алыс боду шыырак, эът-ханыг болгаш, улустун ажылын кылып, бичилен акшаны чыып турган. Бир хүн Тожуже айттангылкан. Чоруп оргаш, сугуну арын, арга-арыгның, дагларның бедик, чаражын магадап ханмаан. Алдын-мөңгүн байлак оранга алдындан казып алгаш, байып чурттаар дээш-ле, хөй-ле чүүлдерни күзеп чораан. Ол «Заря» теплоходундан дүшкеш, билип алганы Ырбан суурга доктааган.

Бир садыгга таакпы садып алыры-биле кайнаар баарын бодап, аңаа байдалды өөренип, көрүп турган. Улус үнүп кирип, колдуунда килдеп садар хлеб садып ап турган. Он хире харлыг орус оол кирип келгеш: «Хлебтен берип көрүңерем, кырган-авам пенсиязын алырга, бээр бис» — дээрге, садыгжы кыдыраажын уштуп эккелгеш: «Силерниң чээп чипкен чемиңер өртээ бежен ашка чедип турар, ам берип шыдаас мен» — деп харадаан. Оол үне халаан. Ооң кетингени хирелиг, арны-бажы хирлиг. Коротков ооң адын айтырарга: «Вася» — дээш, танывазы кижини топтап көргеш, ыглай берген. «Чүге ыглай бердиң?» — дээрге, Вася ишкирин ыглавышаан: «Мен кырган-авам-биле кады чурттап турар мен, кырган-авам туруп албас, аарып турар, бисте бичи кар-

тошка, балыктан өске, чиир чеми-вис чок, пенсия үнери ам-даа элек, хлеб чиксеп тур мен» — деп чугаалаан.

Коротков мындыг эки байдалга таварышканын өөрүп, садыгже кире халааш, килдеп садар хлеб, конфета-чигир садып алгаш, оолдун бажынычче чорупкан. Оол каттырыпкан, мурнай-мурнай халып орган. Садыгдан бир кудумчу кижилдир улуг херимниг, чавыс бажыңче айтыкан. Херимниң иштинде бичежек чунар-бажың, эрги хөмүр, ыяш кажазы, эр кижиле чок деп чүве илден болган. Коротков бажыңче кирип кээрге, азыгда бурганнар баарында орунда кижиле чыткан. Вася кирген дораанна кырган-авазынга садыгжы хлеб бербээнин, оон бир акый хлеб, чигир садып бергенин чугаалаан.

Коротков мендилежи, адын адааш, бо черниң агаар-бойдузун көрүп, эм оъттар чыып дыштаныр дээш келген мен деп мегелээн. 70 харлыг Матрена кырган-ава ону дыңнааш, бичи дивес болза, бажыңга туруп алырын чөпшээрээн. Коротков элээн хөй чүүлдерин билип алган. Ол аңаа бир неделя ажып чурттап, иштики-даштыкы ажылдарны кылып, шагда одаттынмаан чунар-бажыңны одаан. Вася-биле балыктап, арыгже мөөгүлөп, Ырбан суур-биле танышкан. Вася билер-ле чүүлүн хөөрөп, амырал чоруп турган.

Ырбан хемниң мурнуу-чөөн чүгүнде улуг даглар бар. Ол душче вертолет неделяда 2 катап ужуп турарын, ында хоруглуг зона барын, дайын үезинде шахта турганын, алдын казар чер барын дыңнап, билип, шупту чүүлдерни өөренип көрүп турган. Ооң сорулгазы — вертолет барып турар черге чедери.

Бир-ле хүн ол кырган-иешкилерге арга кирип, эм оъттар чыыры-биле элээн каш хона бээрин дыңнаткан. Ол хоруглуг зонаже арга ишти-биле долганып чедерин билип алгаш, чайнын кончуг ая, эки хүнүнде чорупкан.

Мөөгү, тоорук чип чораш, чедер черинге чедип келген. Черлик кижиле омур-хевиринче кирип, ол чайны, күстү аңаа эрттирген. Декабрь ай төнүп турда, Чаа чыл бүдүүзүнде чоруур дээш рюкзак долдур казып алган даштарын белеткеп эгелээн. Ырбан хем-биле дорттап, суурже чедип алгаш, оон ыңай чоруурун ыяк боданып алган. Хемге кээрге, хемниң ол чартында ийи кижиле балыктап турган. Ол балыкчыларнын дужундан эвес, элээн кудуладыр баткаш, тудуп алган улуг ыяжы-биле хемни соктап, кежип орган. Хемниң ортузунга улуг ыяжы-биле соктаптарга, дош тигленген ышкаш болган. Мындыг соокта дош чарылбас деп бүзүрөп, сөөлгү таакпызын аңаа тырткан. Хенертен дош чарылган соонда, Коротков аар чүбү-биле сугже караш-ла дээн. Коротковтун күзели аңаа доозулган. Артык сеткил ара дүжер деп чүвени ол каяа билген боорун аан. «Байыыр бодааш, бажы-биле барган» деп чүве ол.

Тывавыстың каас-чаражын, берген байлаан хумагалыг камгалап-кадагалап, кат-чимизин, аңмеңин, балык-байлаңын өйлүг, боттарыныска ажыктыг кылдыр ажыглаар болзувусса, оран-танды биске бүгү-ле чүүлдерни хайырлар!

Оо, кижилер, кижилер! Чүгле боттарыныстан кончуг-ла хамааржыр-дыр ийин.

Доорга ТУЛУШ.

Кызыл кожун.

НОМНАР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

ТР-ниң Чазааның Даргазынын бо чылдың февраль 24-те үндүргөн №4 доктаалы-биле 2010 чылда Тывага Туризм чылы кылдыр чарлаан.

А.С.Пушкин аттыг Национал библиотеказын чурт-шинчилел чогаал килдизинге Туризм чылыга тураскааткан «Төрөөн черимни оруктары-биле» деп ном делгелгезин номчукчуларга дерзээн. Ном тизе-биле 29 ном болган. Чокчолдээр, А.М.Степановтун «Тываның туристичи маршруттары» деп номнуң бирги кезээнде Тыванын агаар бойдузунун, дириг амытаннарын дугайында бижип турар, а ийи кезээнде — хемнер, хелдерин дугайында; үшкүзүнде — Тыва Бурятиядан, Алтайдан чадап чорукчуларнын маршрутун дугайында, сөөлгү кезээнде ачорукчуларга сүмелерни берген «Рюкзак по Туве» деп номда база-ла Тыванын онза чара черлеринин, агаар-бойдузунун дугайында бижип турар. Оон аңгы «Аржаан-1», «Аржаан-2» бажы-тарынын дугайында, По Бажың шивээзинин дугайында, чараш өңүг чоруктарлыг номнар делгеттинген.

Ол-ла делгелгеде Тыва дугайында К.Минцлаваның Урянхай дугайында, Станислав Шапирин Тывага аян-чоруунун дугайында, Юрий Промптовтун Мөңгүн-Тай дугайында, билдингир геолог Сергей Обручевтин Тожу кожун 1945-1946 чылдарда чедип чорун дугайында номнары делгеттинген.

Туризм чылынга тураскааткан солун ужуражылганы чогаал альпинист Маадыр-оол Ховаалы биле эрттирген.

Чойгана МОНГУШ

Библиотекарь

Кызыл хоорай.

ПАРТ-ООЛ,
аның улустун башкызы,
ПИ-ниң башкарыкчы эртем ажылдакчызы.

СТУДЕНТИЛЕРИМ — ЧОРГААРАЛЫМ

Мээң доостурган студентилерим ажылдавайн урар школа азы албан чери республикада чок деп өөрмө чокка чугаалап болур. 30 чыл ажыр баштай башкы институтунга, оон Тываның күрүнө университетинин тыва дыл болгаш литература кафедрасының доцентизи бооп ажылдап келдим. Ол үениң иштинде бистерге, башкыларга, та чеже доозукчу амыдыралдың делгем оруунче үдеттирген үе. Ону санап түннээри белен эвес. Ынчалза-даа доостурган студентилеримниң сан-түнүн хайгаарап өөрү-биле чаңгыс чижектен кириейн. Амгы үеде Тываның Чазааның чанында гуманитарлыг шинчилелдер институтунун дыл секторунда башкарыкчы эртем ажылдакчызы бооп ажылдап турар мен. Секторда 9 эртемден бар. Оларның алдан хуузу мээң доостурган студентилерим деп улуг чоргаарал-биле чугаалап болур мен.

Олар кымнарыл дээрзин со-
гдадып көрейн: филология
инженеринин кидидаттары Чур-
оол Михайлович Доржу, дыл
орунун эргелекчизи Надежда
Ивановна Серээдар, Полина
Сергеевна Серен. База ол ышкаш
эртем ажылдакчылары —
Маадыр-ооловна Саая,
Ярсайхан.

Секторда анык эртем ажыл-
чыларының идегелдиг дагды-
чылары, сураглыг эртемденнер,
а дылдың шинчилекчилери —
К. Дорж-оол Алдын-оолович
Игус, ф.э.д. Борис Исаакович
Аринцев база ажылдап турар.
Доостурган студентилерим
итуттун чүгле дыл секторунда
а, харын-даа өске-даа сектор-
унда бар. Оларга филология
инженеринин доктору, РАЕН,
ТН-ның академиги, институттун
сектору Каадыр-оол Алек-
сандрович Бичелдей, филология
инженеринин доктору, кол эртем
адыкчызы Светлана Монгуш-
а Орус-оол, педагогика эртем-
ининин кандидаты, аас чогаал
торунун эргелекчизи Маргарита
Ивановна Кунгаа. Дыл секто-
ра ажылдап турган студенти-
лим филология эртемнеринин
кандидаттары Майя Дадар-ооловна
Доржу, Мария Баазановна Марта-
новна болгаш өскелер-даа хамаар-
ар. Чаңгыс коллективке ынча хөй
эртемден-студентилерим-биле
а ат-сураглыг, ханы билиглыг
эртемденнер-биле кады ажылдап
турарым салым-чолумнун меңээ
ал берген белээ-дир деп угаап-
дал, оларга кезээде чоргаарла-
п чоруур мен.

Бо удаада дыл секторунун баш-
карыкчы эртем ажылдакчызы,
студентим Полина Сергеевна
Серенниң эртемче базымнарының
дугайын «Шынның» номчукчу-
ларынга кыска таныштырарын
оралдажыр-дыр мен. Полина Сер-
геевна бо хуннерде чырык өртем-
чейге чаяаттынып бодараанының
мугур байырлалын демдегледип
эрттирип турар.

Кызылдың №2 школазын че-
дишкенин дооскаш, келир үеде
мергежилин тодарадып алыр со-
рулгалыг Кочетов сес чыл школа-
зынга пионер вожатыы болуп
ажылдааш, 1979 чылдың күзүндө
Полина Сергеевна Кызылда педа-
гогика институтунун филология
факультетинин бирги курузунун
студентизи апарган. Ынчан мен
филология факультетинин деканы
турдум. Биргикурсчуларның чам-
дык ада-иелери уругларының
өөредилгезин, сагылга-чурумун
сонуургаар, ынчангаш олар дека-
нат, куратор башкылар-биле ханы
харылзаалыг боор чүве. Ындыг
ада-иелерниң аразына Полина
Сергеевнаның кады төрзөн угбазы
Наталья Маадыр-оол турган. Ол
үргүлчү деканатка кээр, Полинаның
куратор башкызы Георгий Нико-
лаевич Курбатский-биле дуңма-
зының дугайын чугаалажыр турган.
Бир-ле катап деканатка ажылдап
олурумда, Наталья Маадыр-оол
чедип келгеш, дуңмазының өөре-
дилгезин сонугуруп, биргикурсчу-
ларның аттестацияга алган дем-
дектерин сонугуруп олургаш, мын-
дыг солун, чаптанчыг чүве чугаа-
лаанын ам-даа утпайн, сактып чо-
руур мен ийин: «Полина аажок ке-

П.С.Серен.

жээ, ажылгыр кижиге, башкы. Чаңгыс
минута, секунда-даа халас чары-
вас. Бир-ле чүвени кылган, туткан,
даараан, аргаан олурар. Ынчангаш
бис, угбашкылар, дуңмавысты
«Секунда-чарывас» деп шолалап
алган бис. Полинаның «школа ады»
ол. Ынча дээрге мен аажок чаптап,
каттырган мен. Шынал-ла, ол шын
турган боор, Полина бирги курска
өөренип эгелей бергеш-ле, Тыва-
ның бирги профессору Шулуу
Чыргал-оолович Саттын удурткан
бөлүмүнө киржип, ынчан-на то-
даргай тема-биле ажылдап эгелзэн
турган. 3-кү курстан эгелеп сту-
дентилерниң эртем-практиктиг
конференцияларына киржип, 4-5
курстарга өртектиг шаңналдарны-
даа, хүндүлел бижектерни-даа
алгылаан. 5-ки курска Шулуу Чыр-
гал-ооловичинин удуртулгазы-биле
«Тыва дылда чок, бар деп сөс-
терниң уткалары болгаш хүлээл-
гелери» деп темага диплом ажылын
бижээш, ону «кончуг эки» деп дем-
декке камгалаан.

Институтка доозукчуларны
школаларже ажылдап чорудар
үлгелге комиссиязы ажылдап турда,
Шулуу Чыргал-оолович Сат Полина
Сергеевнаны тыва дыл болгаш ли-
тература кафедрасына ассистент
башкы кылдыр арттырарын дилзэн
бижик эккелген. Ынчан комиссия-
ның даргазы, Хомушкун Сайыно-
вич Алдын-оол, ол дилегни күзел-
ди-биле хандырган. Ынчангаш
Полина Сергеевна 1983-1984 өөре-
дилге чылында кафедраның ассис-

тент башкызы апарган. Кафедрага
бир чыл ажылдааш, 1984 чылда
Тываның дыл, литература, төөгүнүн
эртем-шинчилел институтунун (ам-
гы үеде Тываның гуманитарлыг
шинчилелдер институту) дыл секто-
рунче шилчип келген. Оон эгелзеш-
ле, бо хуннерге чедир Полина Сер-
геевнаның күш-ажыл дептеринде
бижилге чүгле чаңгыс бижилге —
ТДЛТЭШИ (ТГШИ). Чаңгыс бо тө-
рзэн институтунга биче эртем
ажылдакчызындан башкарыкчы
эртем ажылдакчызына чедир өс-
кен. Ол өзүлдениң эрткен орукта-
рын болгаш амгы үеде байдалын
номчукчуларга кыскасы-биле
таныштырып көрейн. Ол институтка
биче эртем ажылдакчызына беш
чыл ажылдааш, аспирантураже
өөренип кирип алган. Полина Сер-
геевна РЭА-ның академиги,
Москваның дыл институтунун урал-
алтай дылдар салбырының эрге-
лекчизи Э.Р.Тенишевтин удуртул-
газы-биле «Тыва дылдың тере-хөл
диалектизин ареал-биле көргүс-
кени» деп темага кандидат диссер-
тациязын камгалап алган.

Амгы үеде Полина Сергеевна
60 хире ажылдарны чырыкче пар-
лап үндүргөн. Оларның иштинден
«Моолда Сенгел тываларының чаң-
чылдары» деп ному 2006 чылда
парлаттынган. Автор Моолда чурт-
тап турар тываларга аңгы-аңгы
чылдарда барып ужурашкаш, оон
чыгган материалдарына үндези-
леп, ук ажылды бижзэн. Эң-не баш-
тай 1990 чылда Моол болгаш Рос-

сияның дыл эртемденнеринин эр-
тем экспедициязына киржип чо-
раан. Дараазында 2001 чылда алтай
эртемденнер-биле кады «Алтай-
Орхон» деп аттыг экспедицияга
ажылдап турган үезинде Улан-Ба-
тор хоорайда чурттап чоруур Сен-
гел чурттуг тывалардан материал-
дар чыгган. 2004 чылда Сонгу-Ба-
рыын Моолда чурттап турар тыва-
ларга Россияның күрүнениң эртем
фондузунун регионалдыг гранты-
зы-биле (№04-04-63002а/Т) чедип
чорааш, чыгдыгган материалдарны
ук номда автор ажылгаан. Номда
Шагаа байырлалын, куда йөрээлин,
бичи уругнун бажының дүгүн хыл-
быктаарын, кажыыдал езулалын
база Сенгел тываларының чугаа-
зының үлегерин амгы тыва дыл-
биле деңнеп көргүскени болгаш
өске-даа чаңчылдарны бижээни
студентилерге, этнографтарга, аас
чогаалы-биле ажылдап чоруур-
ларга база анаа бөдүүн чонга-даа
ажыктыг деп бодаар мен.

Полина Сергеевнаның эртем
ажылында база бир онзагай чүве
— 2004 чылдан 2006 чылга чедир
Россияның күрүнениң Эртем фон-
дузунун регионалдыг конкурста-
рынга киришкеш, тилекчи болуп,
а 2007 чылда Россияның күрүнениң
Эртем фондузу биле Моолдун де-
легей чергелиг конкурзуна тии-
лзэн. 2008 чылдан бо хуннерге че-
дир ол-ла фондунун делегей черге-
лиг конкурзуна тилекчи бооп,
«Моолда Сенгел тываларының чаң-
чылчаан культуразының словары»
деп төлөвилел-биле ажылдавы-
шаан.

Полина Сергеевна — эртем
ажылы кылып чоруудан аңгыда,
чаңгыс оглунун энерелдиг эргим
авазы, өг-бүлениң идегелдиг
чөлөнгийи. Ол өөнүн ээзи Вла-
димир Бюрбюевич Серен-биле
чээрби ажыг чыл дургузунда
кожа, эпиг-найыралдыг чурттап
чоруур. Владимир Бюрбюевичини
Тывада танывас кижиге чок. Тыва
чоннун дыка хөй ынак ырларының
аялгазын бижзэн талантылыг,
салым-чаяанның композитор. Ол
— Тыва Республиканың культу-
разының алдарлыг ажылдакчызы.
Оларның оглу, Шораан, ТКУ-нун
тудуг-инженер факультетин доос-
каш, мергежилин аайы-биле
ажылдап чоруур.

Хүндүлүг Полина Сергеевна!
Төрүттүнген хунуңер таварыштыр
дыл секторунун эртем ажылдак-
чыларының мурнундан сеткили-
вистиң ханызындан изиг байыры-
высты чедирип, силерге болгаш
силерниң өг-бүлелерге эки кадык-
шылды, өлчөй-кежикти, өөрүшкү-
мачнайы база чогадыкчы ажил-
ижиңерге улуг-улуг чедишкин-
нерни, ак орукту күзедивис.

УРУГЛАРНЫҢ ЫНАК СОЛУНУ

Бо хуннерде республиканың уругларның болгаш
аныяктарның «Сылдысчыгаш» («Звездочка») солуну 65
харлаан. Шак мындыг ат солуннун профессионал айтыкчызы
апарган. Ол хөй санныг тыва уругларның айтыкчы «сылдызы»
болуп, өзүп олар салгалдың кижизидилгезинге, парлалга
кадрларының белеткелинге улуг рольду ойнаан.

«Сылдысчыгаш» солуннун бирги номери
45 чылдың март 1-де үнгөн. Оон тургу-
зузу Тываның комсомол обкому болгаш
сыйл хооркому турган. Неделя санында
ер болгаш 7 муң экземпляр тиражыг
рган. Солун уругларның болгаш аныяк-
чының үжүк-бижи деңгелин өзүлдизинге
аа өзүп олар салгалдың кижизидилгезинге
ул салдарны көргүскен.

Солуннун кол ажыл-чорудулгазы —
ада пионер болгаш комсомол шимчээш-
инерин тургузар база сайзырадыр
тырыгларны чырыдары. Номерден номер-
е школада эки өөредилге, культураны
дирер база спортка хандыкшылдыг болу-
мун дугайында бижи-п турган. Өөреникчи

бүрүзүнүн чедишкенин өөредилгези оон
бодунун чуртунга ынаан, патриотизмин
бадыткап турган.

Солуннун чедишкенин чажыды оон
бөдүүн, чедингир дылы, хөй санныг чурук-
тар, көдээ амыдыралды чырыдып турар
янзы-бүрү темалар база редакцияның ном-
чукчулар-биле сырый харылзаазы турган. Ол
ышкаш солуннун чогадыкчы ажылын ном-
чукчулар аразына чарлаттынган конкурстар
чукчулар аразына чарлаттынган конкурстар
хөй-аыт кирип турган. 1946 чылдың январь 1-
хөй-аыт кирип турган. 1946 чылдың январь 1-
ден май 1-ге чедир «Төрзөн черим, сеңээ
ынак-тыр мен» деп чогаалдар болгаш
шүлүктөр конкурзу эрттирген.

1950 чылдарда Д.Д.Аракчаа база
О.Д.Сувакпит оларның удуртулгазы-биле

солуннун чогадыкчы ажылы чон ортузунга
нептерей берген. Ол үеде солунга С.Сарыг-
оолдун, С.Пюрбююнун, М.Кенин-Лопсан-
нын, Ю.Күзегештин болгаш оон-даа өске чогаал-
чыларның чечен чогаалдары парлаттынып
турган. Солуннун хөгжүлдизинче улуг үлүүн
Тываның улустун чогаалчызы К.Э.Кудажы
база эртемден, дыл шинчилекчизи Ш.Ч.Сат
олар кириштирген.

Парлалганың хоочуннарының сактып
турары-биле алырга, «Сылдысчыгаш» —
уругларның эң-не ынак солуну. Ол оларга
эртем-билиглыг, идепкейлиг болгаш бодунга
бүзүрелдиг болурунга үлегер болуп чораан.
Ол ышкаш солун эвээш эвес санныг
уругларның салым-чаяанын илередиринге
дузалаан.

1959 чылда партияның область комитеди
«Сылдысчыгаш» солуннун ажыл-чорудул-
газын соксадыр дугайында шийтпир хүлээп
алган. Ынчан үндүрүлгениң катап тургус-

тунарының дугайында ажил чоруп эгелзэн.
Журналистерниң эң-не идепкейжи талалак-
чызы Кара-Күске Чооду турган. Чеже-даа
уруглар, ада-иелер, интеллигенцияның тө-
лээлери дилеп турда, солуннун үндүрүлгезин
катап тургуспаан. Чүгле «Тываның аныяк-
тары» (1960-1985 чч.) солуннун арыны кылдыр
үненин чедип алганнар.

1990 чылдың февраль 1-де «Сылдысчы-
гаш» солун бодунун үндүрүлгезин катап
эгелзэн. Ол үеде экономиктиг айтырыглар
кончуг чидиг турган.

Уруглар солуннун кол редактору, камга-
лакчызы Александр Шоюн дээрзин демдег-
лээр чугула. Ол солуннун сайзыралына
болгаш катап тургустунарына дыка улуг
ажылды кылган. Александр Сан-оолович —
биче сеткилдиг болгаш уругларга база боду-
нун ажылына ынак профессионал жур-
налист.

«Сылдысчыгаш» солуннун юбилейин
таварыштыр оон коллективинге чогадыкчы
ажылды, чаа-чаа чедишкенин күзедим.

Валерия КАМ,
төөгү эртемнеринин кандидаты, ТГШИ-
ниң ажылдакчызы.

Эрге-чагырга – хөй-ниитинин хайгааралында

КОРРУПЦИЯГА УДУР ДЕМИСЕЛ ТӨВҮ

«Күрүнениң болгаш хөй-ниитинин ап турары хемчеглер турбуже, коррупция ол-ла хевээр шыңгызы-биле бүгү хөй-ниитинин механизмнеринин өй-тап ажилдаарын бергедеди, социал чаартылгаларны болгаш национал экономиканың модернизациязынга шаптык кадып, күрүне институттарынга бүзүрел чок чорукту оттуруп, ниитилелде дүвүрөнчиг байдалды тургузуп турар делегей ареназынга Россияга багай ат-алдар тургузуп турар болгаш, Россия Федерациязының айыыл чок чорунун база бир айыылдарының бирээзи кылдыр бүрүнү-биле көрдүнүп турар» деп, РФ-тиң Президентизинин 2010 чылдың апрель 13-те «Коррупцияга удур демиселдин Национал стратегиязы болгаш 2010-2011 чылдарның коррупцияга удур демиселдин Национал планының дугайында» №460 доктаалының 1 кезээнде демдегеп турар.

Коррупцияга удур чүгле күрүне органның эвес, а хамааты ниитилелдин хөй-ниитинин институттары база демиселди чорудар ужурулук. Ук сорулга-биле 2010 чылдың апрель 19-тан эгелээш Тывада регионнар аразында хөй-ниитинин «Күрүнениң эрге-чагырга органның коррупцияга удур демиселдин төвү» организациязының регионалдыг салбыры ажылын эгелээн. Ук организацияның сорулгалары:

— күрүне эрге-чагырга органның коррупцияның непертеринге удур демисел адырының дараалашка болгаш улуг политиказын чорударының магадылакчызы база эгелекчи болган РФ-тиң Президентизинин хамааты деткимчезин тургузарында дуза кадары;

— РФ-тиң Президентизинге, ол ышкаш РФ-тиң Президентизинин чанынга тургустунган институттарына коррупцияга удур демисел адырының кол угланышкынын тодарадырында болгаш оларны боттандырырында дузалаары;

— РФ-тиң күрүне болгаш муниципалдыг албан-ажылының дугайында эрге-хоойлунун сагылгазының хөй-ниитинин хайгааралын тургузарында дуза кадары; чамдык эрге-дужаалдыг кижилерин ажил-чорудулгазын хөй-ниитинин хайгааралын чорудары;

— күрүне эрге-чагырга органның коррупцияның непертеринге удур информативтиг демисел чорудары болгаш ону болдурба-

зы-биле баш удур хемчеглер алыры.

Коррупцияга удур демисел төвү хээлилекчи дүжүмтеринин базышкынының адаанче кирген юридиктиг болгаш хамааты кижилеринин деткимчезин чорудар, ол ышкаш херек апарган таварылгада, хоойлу-дүрүм езугаар оларның бүрүн эргелерин камгалаар. Хоойлуда көрдүнгөн бүгү-ле хемчеглерни ажылгап тургаш, республиканың күрүне болгаш муниципал эрге-чагырганың хээлилекчи дүжүмтерин ялалаар. Хоойлу-дүрүм камгалаар органның коррупцияга удур демиселдине дузаны кадар.

Бо хүнде Россияда регионнар аразында хөй-ниитинин «Күрүне эрге-чагырга органның коррупцияга удур демиселдин төвү» организациязының 50-ден хөй санныг салбырлары тургустунган. Төптүн регионалдыг салбырлары Президент эрге-чагырга институтунун хамааты деткимчезинин херээнде дээштиг чепсек бооп ажылдап эгелээн. Бистиң организацияның күрүне органның болгаш тус-чер чагырга органның-биле быжыг холбаалыг ажил-чорудулгазы эрге-чагырга институттарының хамааты ниитилелдин мурнунга ажык чорунга, бүзүрелин бедидер ажылынга эки түнелди бээр деп санап турар бис.

Амгы үеде бистиң республиканың чурттагыч чонун Кызыл хоорайга хөй-ниитинин хүлээп алышкын өрээлин ажыдар ажил

чоруттунуп турар. Хөй-ниитинин хүлээп алышкын өрээли республиканың хоорай болгаш суур чурттагычларына база Тыва Республиканың бүгү хөй нациялыг чонунга социал уткалыг объект болур. Хамааты болгаш юридиктиг кижилерин коррупцияга удур демиселди сорулгалыг хүлээп алышкыны төлевир чокка чоруттунар. Коррупцияга удур төптүн юридиктиг болгаш сүме кадар дузазы база халас чоруттунар. Ук ажилда юристер, болчукулар, экономистер, садыг-саарылга төлээлери, эмчилер, башкылар база өске-даа тускай мергежилди кижилер хаара туттунган.

Хөй-ниитинин хүлээп алышкын өрээлин ажыдары коррупцияга удур мониторингини эрттирерин, республиканың чурттагыч чону-биле харылзааны органиастаарын, бистиң республиканың күрүне болгаш муниципалдыг эрге-чагырга органның илереттинген коррупцияның фактыларына адриг хемчеглерни алырын болдурар.

Регионнар аразында хөй-ниитинин «Күрүнениң эрге-чагырга органның коррупцияга удур демиселдин төвү» организацияның Төп Советинин (Москва хоорайның Төп Федералдыг округунун) шитпири-биле Тыва Республикада регионалдыг салбырының даргазы кылдыр Алексей Баирович Дондупай томуйлаткан.

Хөй-ниитинин хүлээп алышкын өрээлин ажыдарына чедир ук төптүн ажылынга хамаарыштыр республиканың хамаатыларының тургустунуп келир бүгү-ле айтырыгларының бижимел хевирин Кызыл хоорай, а-я №8 адресинче чорудуп болур, азы Кызылда 6-00-93, соталыг 8-913-342-7126, 8-952-750-4255, 8-915-098-2528 телефоннарче долгап болур.

Тыва Республикада «Күрүне эрге-чагырга органның коррупцияга удур демиселдин төвү» регионалдыг салбырының совети.

«ПРОФЕССИОНАЛДЫГ ЛИЦЕЙ №40»
ЭГЕ ПРОФЕССИОНАЛ ӨӨРЕДИЛГЕЗИКүрүне бүрүткелинин дугайында херечилели
сериязы АА №163833, 2009 чыл, 06.18.

Мергежилдер	Өөренир хуусаазы
Электромонтажчы-септекчи	9 кл. доосканнар—3 ч. 10 ай; 11 кл. доосканнар—1 ч. 10 ай; 9 кл. доосканнар—3 ч. 10 ай
Станоктар болгаш механ-болбаазы-радылга дерилгелеринин септекчи	11 кл. доосканнар—10 ай
Автомеханик	11 кл. доосканнар—1 ч. 10 ай
Транспортка коммерсант	9 кл. доосканнар—2 ч. 10 ай;
Машина-трактор парыгының техниктиг хандырылга болгаш септелге талазы-биле мастери	11 кл. доосканнар—10 ай
Автомобиль кранының машинизи	9 кл. доосканнар—2 ч. 10 ай; 11 кл. доосканнар—10 ай
Суургалыг болгаш аай-дедир көжер краннар машинизи	9 кл. доосканнар—2 ч. 10 ай; 11 кл. доосканнар—10 ай
Электрогаз-каңнакчылар	9 кл. доосканнар—2 ч. 10 ай; 11 кл. доосканнар—10 ай
Станочник (металл болбаазырадылгазы)	9 кл. доосканнар—2 ч. 10 ай; 11 кл. доосканнар—10 ай
Автомобильдер септээр талазы-биле слесарь	Коррекциялыг школалар доозукчуларына—10 ай
Бодунун ажил-агыының ээзи	11 кл. доозукчулары—1 ч. 10 ай
Тостан уран чүүл кылыгыларының белеткекчи	Коррекциялыг школалар доозукчуларына—10 ай

Лицейже экзаменнер чокка хүлээп алыр. Бүгү сургуулдарны кыска-халас хандыар. Социал болгаш академиктиг стипендияны төлээр. Чурттаар чер чок кижилерге общежитиени халас бээр.

Лицейже киреринге эргежок чугула документи: эртем-билинин дугайында документ; төрүттүнгөн дугайында херечилел; паспортунун хоолгазы; фото-чуруктар (3х4, 6 кезек); чуртта турар черинден шынзылга; эмчи шынзылга.

Бистиң адресивис: Красноярск край, Ачинск хоорай, Кравченко кудумчузу, тудуг 34, т. (8 39151) 77-111, 7-96-83.

ДЫЦНАДЫГ

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунунун чагыргазында РФ-тиң хамаатызы Дары Сарыг-оолович Ооржактан Ак-Даш сумузуу девискээринде Хараар-Тей деп черге хуу кыштаг кылып алыры-биле никешөлү 60 гектар черни арендага бээрин дилээн билдиришкен кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээ парлаанындан бээр 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдиришкен дараазында адреске хүлээп ап турар: Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуунунун чагыргазы.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң ынак ачавыс, Теве-Хая сумузуунун хүндүлүг чурттагыч Чадамба Кошкар-оолович КУУЛАРНЫ сөөлгү орукче үдежи моральдыг болгаш материалдыг дузаны көргүскен дергү төрелдеривиске, ачавыстың Кызылдан, Сүт-Хөлден, Чөөн-Хемчик келген дуңмаларына, Бай-Тайгадан чуржааттарына, Барыын-Хемчик өвүр кожуннарында кудаларывыска, Теве-Хая сумузуунун ажыл-чорудулганын коллегияларынга, чонувуска четтиргенивисти илергейледивис.

Ажы-төлүндө

Эрзин кожунунун Төлээлекчилер хуралы болгаш кожунун чагыргазы партия, советтер органның болгаш албан черлеринин удуртукчузу албан-дужаалдарга хөй чылдарда ажылдап чораан күш-ажылдың хоочуну

Дамба Соянович
ХОРЛУУНУҢ

үр үеде аарааш мөчээни-биле ооң өөнүн иштинге, уругларына, чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илергейлетип тур.

РСФСР-ниң алдарлыг башкызы, Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, күш-ажылдың хоочуну

Хувискаал Кунчунович
КУУЛАРНЫҢ

аар аарааш, хенертен мөчээни-биле холбаштыр ажы-төлүнгө уйнуктарына, төрелдеринге база кады ажылдап чораан башкыларга, эш-өөрүнге Тере-Хөл кожунунун чагыргазының мурнундан ханы кажыыдалды илередип тур бис.

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажында чаа 50 квартиралыг, чурттаарына аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдиг квартира—
44 дөрбелчин метр;

2 өрээлдиг квартира—
72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылганын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а, телефоннары: 5-90-03, 17.00 шактын соонда 5-89-31.

Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101, 8-906-997-2525.

БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели» ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизин берип турар.

КУШ ЧОК ДЕП
САНААР

Эрзин кожунунун Нарын ортумак школазының 2004 чылда Чингис Сандыйевич НАНЧЫТТЫҢ адынга тывысканы сериязы Б, номери 1256338 аттестаттын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Барыын-Хемчик кожунунун Дөң-Терезин ортумак школазының 2003 чылда Азията Өпей-ооловна МОНГУШТУҢ адынга тывысканы аттестаттын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

1976 чылда Кызылдың №4 ХПТУ-зун дооскан дугайында Николай Багай-оолович ОНДАРНЫҢ адынга тывысканы №162 дипломнун читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91, e-mail: shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, очулга — 2-03-87, көдээ ажил-агий, чагаа — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 9100. Чагыр 57. Номерни парлалгаже дузааганы: график езугаар 21.00, херек кырында — 20.00.

ШЫН Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит» Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729 Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаа Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2009 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлалган (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.